

Agnete Wiborg og
Cecilie Høj Anvik

KLASSISKE ANALYSER

Betingelser og barrierer for
bosetting i distriktene

NOTAT
2000:120

Forord

I forbindelse med forarbeidet til den neste stortingsmeldingen om regional- og distriktpolitikken har Kommunal- og regionaldepartementet (KRD) bestilt en rekke analyser som er utarbeidet av ulike forsknings- og utredningsmiljøer. Analysene er gruppert i tre hoveddeler:

1. Landsdelsanalyser
2. ”Klassiske” analyser
3. Andre tematiske analyser

Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR) fikk hovedansvaret for å gjennomføre de klassiske analysene. Disse er tematiske analyser der hovedvekten er lagt på å framskaffe informasjon om regionale forskjeller og regionale utviklingstrekk i Norge for en rekke sentrale indikatorer. Prosjektet har resultert i til sammen åtte NIBR-notater og en NIBR-prosjektrapport. Notatene tar for seg ulike temaer. Prosjektrapporten oppsummerer notatene, samt forsøker å si noe om regionale utviklingstrekk og forskjeller på tvers av de tematiske notatene.

Hoveddelen av arbeidet er gjennomført ved NIBRs Alta-avdeling og gruppe for regionalforskning. Nordlandsforskning har hatt ansvaret for notatet om ’Personfaktoren’. Notatet om kompetanse er skrevet med bistand fra STEP-gruppen.

Forskningslederne Sveinung Eikeland og Steinar Johansen har hatt delt koordineringsansvar for prosjektet, med Johansen som prosjektleder.

Dette notatet presenterer en kunnskapsoversikt basert på forskning på 1980- og 1990-tallet om betingelser og barrierer for bosetting i distriktene. Utgangspunktet er kvalitativt baserte analyser samt analyser som omfatter begrensede geografiske områder. Oversikten er utarbeidet ved Nordlandsforskning og forfattet av forskerne Agnete Wiborg og Cecilie Høy Anvik.

NIBR, september 2000

Steinar Johansen
forskningsleder

Innhold

Forord	1
Bakgrunn.....	3
1 Innledning	4
1.1 Flytting og folketallsnedgang.....	4
1.2 Hvor er distriktene?.....	7
1.3 Forholdet mellom by og land	8
1.4 Nye vilkår for demografisk vedlikehold?.....	9
2 Utdanning og Arbeid.....	11
2.1 Høyere utdanning – avfolkning eller utvikling?.....	11
2.2 Er arbeidsplassene i distriktene attraktive?	13
2.2.1 Offentlig sektor	13
2.2.2 Primær- og sekundærnæringer	15
2.2.3 Økonomiske støtteordninger for kvinner – vellykket som rekrutteringstiltak?.....	17
2.2.4 Hva med de uten høyere utdanning?	18
3 Bygdelivet	19
3.1 Arbeid, tilhørighet og bygdeliv	19
3.2 Et annerledes liv- Å bo i distriktene som ”alternativ” livsstil?	20
3.3 Flyttemotiv sett i lys av et livsfaseperspektiv	22
3.3.1 Den problematiske inn- eller tilbakeflyttingen.....	23
3.4 Trekkspillsamfunn eller utarming?	24
4 Oppsummering.....	25
5 Politiske implikasjoner.....	28
6 Forskningsbehov	30
Litteratur	32

Bakgrunn

Dette notatet er utarbeidet på oppdrag av Kommunal og regionaldepartementet som grunnlag for den nye Stortingsmeldingen om regionalpolitikk. Hensikten med arbeidet har vært å gi en kunnskapsoversikt over forskning som kan belyse betingelser og barrierer for ulike grupper for etablering og bosetting i distriktene. Oppsummeringen skal utføres med utgangspunkt i nyere analyser, særlig med vekt på studier fra siste del av 1990-tallet. Vi skal konsentrere oss om de kvalitative aspektene ved inn- og tilbakeflytting og forsøke å finne hva som utgjør betingelse og barrierer i forhold til etablering og faktisk flytting til distriktene. For å få innsikt i hva som oppleves som barrierer og betingelsen for flytting til distriktene, er det nødvendig å ha et aktør-perspektiv. Vi retter også søkelyset mot strukturelle forhold som er de rammene aktørene foretar sine valg innenfor. Studiene vi skal gå inn på, er av nyere dato. For å forstå prosessene bak inn- og tilbakeflytting, vil samtidig trekke inn perspektiver fra tidligere studier. Det er ingen grunn til å anta at flyttemotivene har endret seg markert i løpet av de siste årene, men de strukturelle rammebetingelsene knyttet til utdanningssystemet og prosesser i arbeidsmarkedet har skapt andre betingelser enn tidligere for hvorvidt ønsker om flytting kan realiseres i faktisk handling. Demografiske forhold som resulterer i nedgang i folketallet i mange distriktskommuner har betydning i denne sammenheng fordi folketallsnedgang kan innebære at både arbeidsplasser og tjeneste- og fritidstilbud reduseres og sosiale miljøer tappes. Rapporten "Flytting- mønstre og årsaker" (Orderud 1998) gir en god oversikt over forskning om flytting, og vi henviser til denne rapporten for generelle diskusjoner om flytting. Dette notatet må ses som overlappende og utfyllende i forhold til problemstillinger knyttet til inn- og tilbakeflytting til distriktene.

1 Innledning

1.1 Flytting og folketallsnedgang

Som det vil komme frem, er det gjort lite forskning som eksplisitt retter søkelyset mot inn- og tilbakeflytting til distriktene. Generelt kan man si at studier av flytting i all hovedsak har konsentrert seg om utflytting fra distriktene, noe som avspeiler en dominerende urbaniseringsprosess. Men det går også en ikke helt ubetydelig flyttestrøm mot distriktene. Ut fra den oversikten vi ha klart å få, er det rettet lite oppmerksomhet mot de som velger å flytte mot strømmen. Mange studier berører tilbake- og innflytting, men da i hovedsak som planer og ønsker blant yngre aldersgrupper, ikke som gjennomført handlingsvalg. Etersom det ikke alltid er samsvar mellom ønsket og faktisk bosted, er det viktig å skille faktisk og ønsket handling. For å finne ut hva som er faktiske betingelser og barrierer for inn- og tilbakeflytting, er det viktig å rette søkelyset mot de som har vurdert å flytte til distriktene eller står i en situasjon hvor flytting til distriktene kan være aktuelt eller faktisk har flyttet. Jo lenger tidsmessig avstand det er mellom bostedsønsker og tidspunkt for når det kan være aktuelt å flytte til distriktene, jo mindre pålitelig er svarene i forhold til hva som faktisk vil være bostedsønske og betingelser og barrierer for inn- eller tilbakeflytting. Valg av utdanning, pardannelse, partners utdanning og geografisk bakgrunn og familieetablering er viktige faktorer som vil påvirke bostedsønsker og –valg. Undersøkelser av ungdomsskoleelevers bostedspreferanser og hva de ser som barrierer og betingelser for tilbakeflytting, er derfor ikke gode indikatorer på hva som faktisk kommer til å være deres ønsker om og betingelser og barrierer for bosetting i en senere livsfase. Flytting markerer et skifte i et livsløp ved at flytting ofte foregår samtidig med oppstart og avslutning av utdanning, i forbindelse med inntreden på arbeidsmarkedet og skifte av jobb, overtagelse av familiebedrift, endring av livsfase eller skilsmisse. For å forstå prosesser bak flytting, er det derfor viktig å sette flyttingen inn i kontekst av både den enkeltes livsløp og livssituasjon, og i en strukturell kontekst, særlig knyttet til utdanning og arbeidsmarkedet. Mange foretar flere flyttinger i løpet av livet, flyttinger som både foregår fra og til distriktene. Hver flytting er et resultat av en sammensatt prosess og må forstås ut fra de rammebetingelsene den enkelte må forholde seg til, både på strukturelt og individuelt nivå, og ut fra de prioriteringer som den enkelte gjør i selve situasjonen.

Folketallet går gradvis nedover i mange distriktskommuner i stor grad på grunn av nedgang i størrelsen på ungdomskull og lave fødselstall. Det befolkningsmessige rekrutteringspotensialet er derfor redusert. Dette har sin årsak i tidligere generasjoners flyttinger til sentrale strøk, slik at deres barn vokste opp i byer og ikke i distriktene, og nedgang i familiestørrelser (Sørli 1995). Utflytting og liten tilbakeflytting bidrar også i negativ retning. Tilbakeflytting og innflytting er dermed blitt viktigere for å kunne stabilisere eller redusere nedgangen i folketallet. Mange områder i distriktene kan kalles uttynningssamfunn (Aasbrenn 1989, 1993). Med et rent demografisk utgangspunkt kan

uttykning betraktes som en prosess hvor det blir gradvis færre folk innenfor et geografisk område, en bygd, en kommune eller en region. Uttykningsbegrepet kan også utvides til å beskrive næringsliv, kultur- og fritidsliv, service og infrastruktur. Aasbrenn ser for seg følgende mulige konsekvenser av uttykningsprosesser:

- aldring av befolkningen som resulterer i redusert reproduksjonspotensiale og stor omsorgsbyrde
- tap av arbeidsplasser og inntektskilder på grunn av redusert lokal etterspørsel og redusert omfang av offentlig sektor
- tap av service- og kulturtilbud på grunn av redusert etterspørsel
- svekket kommunal/regional økonomi fordi inntektene går ned i tak med folketallet, men ikke utgiftene
- vanskeligere forhold for den tredje sektors virksomhet (lag, foreninger og kooperasjoner) med redusert kulturelt mangfold som resultat
- et fattigere sosialt miljø
- resignasjon og manglende tro på fremtiden
- tomme hus og fraværende eiere; hus blir omgjort til feriehus.

Den negative befolkningsutviklingen mange distriktssamfunn står overfor, gjør mindre steder i spredtbygde områder spesielt sårbare. Generelt sett kan man si at konsekvenser av slike prosesser er at slike områder tappes for menneskelige- både sosiale og kulturelle-ressurser, økonomiske ressurser, arbeidskraft, tjenesteytere og –mottakere. Det blir færre folk igjen i et område til å drive et samfunn (Aasbrenn 1989, Anvik m.fl. 1998, Wiborg 1997).

Et argument for å satse på økt innflytting, er å forhindre at denne beskrivelsen blir realitet i mange områder. Innflytterne blir i denne sammenhengen midler for å oppnå bedre forhold for de som bor i områdene, ikke primært som mål i seg selv; å gi innflytterne bedre levekår. Samtidig kan man stille spørsmålsteget ved hvor viktig det er å stabilisere folketallet og på hvilket geografisk nivå dette er viktig. Arbo (1998) etterlyser en skikkelig og gjennomtenkt begrunnelse for at den omfordelingen av befolkningen som skjer gjennom flytting reelt sett representerer et problem. Hvem representerer det et problem for, i hvilke typer områder er det et problem og hva slags problem dreier det seg om? Hvor sterke virkemidler er man villig til å ta i bruk? Slike spørsmål kan være viktig å ha in mente i diskusjoner om hvilke tiltak som skal utformes og settes i verk med målsetting om å få økt flytting til distriktene.

I dette notatet er søkelyset rettet mot betingelser for at individer og grupper skal bosette seg i distriktene. Ut fra de studiene vi baserer oss på, kan vi oppsummert si at de viktigste faktorene som har betydning for inn og tilbakeflytting for individer/familier er følgende:

- Arbeid
- Nærhet til familie og venner
- Nærhet til naturen
- Oppvekstvilkår for barn
- Forestillinger om det rolige, trygge bygd livet

- Nærhet til og kvalitet på tjenester, avstander og kommunikasjon

Disse faktorene representerer både individuelle forhold og strukturelle forhold. Problemstillinger knyttet til flytting dreier seg derfor om et samspill mellom individuelle, strukturelle og sosio-kulturelle forhold. De strukturelle forholdene dreier seg om faktorer som utdanning, jobbmuligheter, avstander, tjenestetilbud, fritidsaktiviteter, kommuneøkonomi, næringsstruktur. De sosio-kulturelle forholdene dreier seg om levesett og livsstil, sosiale nettverk, kjønnsaspektet, sosiale inkluderings- og ekskluderingsmekanismer.

De som flytter til distriktene er både nyinnflyttere som ikke har noe tilknytning til distriktene, og tilbakeflyttere som flytter tilbake til sitt hjemsted eller hjemregion. Begrunnelsene og betingelsene for flytting til distriktene vil variere mellom grupper i befolkningen på grunnlag av tilknytning til distriktene, livsfase, alder, kjønn, økonomisk posisjon, utdanningsbakgrunn, ønsket livsstil etc. Hvorvidt begge i et par som flytter til distriktene er nyinnflyttere eller tilbakeflyttere eller om det er en tilbakeflytter og en nyinnflytter, har også betydning for beslutningsprosessen bak bosetting i distriktene og eventuell videreflytting. På grunnlag av flytteundersøkelser har Orderud laget følgende kategorier av innflyttere:

Nyinnflyttere:

- **Jobbkariereinnflyttere** – ofte med høyere utdanning og med tilknytning til det nasjonale arbeidsmarkedet. De bruker jobber i distriktene som springbrett til mer attraktive jobber på sentrale arbeidsmarkeder. Ofte er det nyutdannete, mobile og uetablerte personer. På grunn av begrensninger i det lokale arbeidsmarkedet, blir de relativt fort videreflyttere.
- **Eventyrinnflyttere** har ofte tilsvarende bakgrunn som gruppen over, men legger ikke så mye vekt på de karrieremessige aspektene ved jobben som heller betraktes som et middel for å ha muligheten til å oppleve noe annet, se seg om i landet før de etablerer seg med familie.
- **Livsfase/livsstilsinnflyttere** er i en familiefase og legger vekt på forhold som kan gjøre familiens totale situasjon bedre. Gode oppvekstvilkår for barn, nærhet til natur og til familie er viktige. Dette kan også kombineres med motivasjon om å oppleve noe annet og jobbkarrieremotivasjoner.

Tilbakeflyttere:

- **Jobbtillbakeflyttere** flytter tilbake når det er en tilfredsstillende jobb ledig i hjemmearbeidsmarkedet.
- **Miljøtilbakeflytter** (ofte par) reduserer ofte kravene til attraktive jobber for å kunne oppnå verdier i form av nærhet til familie og venner, kjente omgivelser, bedret bo – og oppvekstmiljø og lavere bokostnader.
- **Retrett-tilbakeflyttere** flytter primært på grunn av havarete jobb-, utdannings-, familieprosjekter.

I notatet vil vi gå nærmere inn på problemstillingene som er presentert innledningsvis ut fra en analyse av relevante studier. Først vil vi problematisere begrepet distrikt og se litt nærmere på forholdet mellom by og land før søkelyset rettes mot spørsmålet om det eksisterer nye vilkår for demografisk vedlikehold i distriktene. Deretter vil vi diskutere forhold knyttet til arbeid og utdanning før vi går inn på det som fremstilles og oppleves som de særegne sidene ved bygd livet. Med bakgrunn i de studiene som er gjort, vil vi ta for oss politiske implikasjoner av det som kommer frem av gjennomgangen av de aktuelle

studiene. Til slutt vil vi skissere behov for forskning som kan belyse forhold som har betydning for innflytting til distriktene.

1.2 Hvor er distriktene?

I en diskusjon om tilflytting til distriktene er det viktig å påpeke at det eksisterer relativt store regionale og lokale forskjeller, noe som igjen har betydning for forskjellige steders attraktivitet for ulike grupper og dermed for flyttemønsteret. Det regionale og lokale næringsgrunnlaget, avstander og beliggenhet, demografiske forutsetninger, sosiale og kulturelle forutsetninger etc. gjør at det vil være ulike virkemidler som må settes inn for å få til økt innflytting på forskjellige steder. Avstander og tilgjengelighet er to helt sentrale begreper. Når folk flytter til et sted i distriktene, er det ikke bare de helt lokale forholdene de tar i betraktning, men også stedets beliggenhet i forhold til andre steder og hva de kan tilby. Derfor blir tilgjengelighet av arbeidsplasser, varer, tjenester, aktiviteter og sosiale nettverk på et regionalt nivå viktig når man skal se på hvordan husholdene og husholdsmedlemmene organiserer og tilrettelegger sin hverdag. En bygd som ligger i 1-2 timers kjøreavstand til en by eller flere byer uten ferger og fjelloverganger og med kortere avstand til flere lokale sentra, danner helt andre forutsetninger for bosetning enn en bygd hvor det er 1-2 timers kjøring til nærmeste tettsted i tillegg til at de må passere fjelloverganger eller bruke ferge til nærmeste by. Hvorvidt stedene er knyttet til hovedferdselsårer og flyrutenettet har også betydning. Tilgjengelighet i denne sammenheng er dessuten ikke bare knyttet til avstand som objektive størrelser, men må relateres til hvordan ulike grupper i befolkningen opplever avstand og reisetid, og hvilke økonomiske og praktiske barrierer som er knyttet til reising (Anvik m.fl. 1998, Wiborg 1997). Tilgang til privatbil er i mange sammenhenger en helt avgjørende faktor for mobilitet og dermed for å kunne gjøre nytte av regionale tilbud og muligheter. For å illustrere dette kan vi si at det er forskjeller på å bo på et lite sted i Finnmark og på et lite sted på Vestlandskysten eller indre Østlandet, selv om stedene i seg selv har en del av de samme kjennetegnene når det gjelder næringsstruktur, folketall og kommunale tjenester. På regionalt nivå, derimot, kan det være vesentlige forskjeller når det gjelder tilgjengelighet av ulike typer tjenester og tilbud, struktur og endringer i arbeidsmarkedet og folketallsutvikling. Også innen det man kaller distrikts-Norge, er det viktig å skille mellom sentrum- og periferiområder fordi folketalls- og sysselsettingsutvikling varierer med sentralitetsnivå. Generelt sett er det periferiområdene som taper kampen om både folk og arbeidsplasser, mens det ofte er de mer sentrale områdene i distriktene som klarer seg best.

Aasbrenn (1993) ser for seg fire idealtypiske fremtidsbilder for utviklingen av utsatte områder. Disse fremtidsbildene kan vel også betraktes som fremtidsbilder for store deler av distriktene generelt:

- I DET REVITALISERTE UTTYNNINGSSAMFUNNET det skjer en økonomisk, sosial, kulturell og etter hvert også demografisk revitalisering.
- AVFOLKNINGSTRUEDE STEDER kan betegnes som korthus-samfunn. De er sårbare for endringer og kan falle sammen ved bortfall av kommunikasjoner, arbeidsplasser eller servicetilbud. Geografisk eller kommunikasjonsmessig perifere øysamfunn er typiske eksempler.
- I TREKKSPILLSAMFUNNET skjer det en samfunnsmessig tilpasning til et nytt befolkningsnivå hvor kontakt til andre steder som kan tilby arbeidsplasser og tjenester er viktig. Beliggenhet med nærhet til områder i vekst er avgjørende.

- FORARMEDE UTTYNNINGSSAMFUNN er problemstedene hvor tilpasningene skaper sårbarhet og nye problemer. Kjennetegn ved slike steder er
- høy ledighet og undersysselsetting
- lavt utdannings- og kompetansenivå
- tertiærnæringer og levebrødsbedrifter
- lavt inntektsnivå
- lav skatteinngang
- tilgjengelighetsproblemer i forhold til service og kultur
- skjev alders- og kjønnsfordeling

De ulike fremtidsbildene viser hvordan ulike typer områder representerer ulike former for muligheter og barrierer for innflytting. De stedene som har trekk ved det forarmede uttynningssamfunnet stiller svakest når det gjelder rekruttering, mens områder som kan beskrives som trekkspillsamfunn og til dels også det revitaliserte uttynningssamfunn har mest potensiale for innflytting.

Som nevnt innledningsvis er det i diskusjoner om tilbake- og innflytting til distriktene ulike oppfatninger om hva slags geografisk nivå man refererer til. Er det snakk om flytting til bygdenivå, kommunenivå eller regionnivå? Hva slags geografisk nivå man tenker tilbakeflytting i forhold, til vil ha betydning for hva slags virkemidler og strategier som bør utarbeides. Et annet spørsmål som har betydning for hvilke virkemidler man skal utvikle, er hvilket problem økt innflytting skal løse. Dersom det er snakk om mangel på rekruttering til ledige jobber, vil det kreve andre virkemidler enn hvis det er snakk om innflytting for å stabilisere folketallet for å unngå de negative konsekvensene av uttynningsprosessene som Aasbrenn skisserte.

1.3 Forholdet mellom by og land

Forholdet mellom by og ulike distriktsregioner dreier seg blant annet om at by og bygd/distrikt har forskjellige utfordringer på grunnlag av ulikheter i geografiske forhold, fordeling av folketall, næringsstruktur, historiske og kulturelle forhold etc. Dette gir grunnlag for diskusjoner blant annet om regionale fordelinger av økonomiske ressurser til offentlig sektor, næringsformål, kulturformål, kommunikasjonsforhold etc. I tillegg til de økonomiske og politiske faktorene har relasjonen mellom by og land, by og bygd et viktig symbolaspekt.

Et viktig grunnlag for hvordan man tenker fordeling av statlig forvaltede ressurser mellom regioner, er hvordan regionene blir kategorisert. Kategoriseringen dreier seg blant annet om hvilke rettigheter og behov områdene blir tilkjent, og det gir legitimitet til hvordan fordeling av ressurser foregår. I distriktpolitisk sammenheng dreier det seg blant annet om hvilke ulemper det å bo i distriktene representerer og hvorvidt dette er ulemper som oppfattes som legitime som grunnlag for ulike former for kompensasjon og for utforming av inntektssystemet for kommunene. Hvordan man beskriver og kategoriserer geografiske områder har også betydning for hvilke muligheter ulike aktører ser, for eksempel innen etableringer av ulike virksomheter, både statlige og private. Å tenke seg at offentlig virksomhet som ikke fordrer lokalisering i sentrale strøk, kan plasseres i distriktene, blir ofte møtt med motstand ut fra forestillinger om hva distrikts- Norge representerer. Etableringen av Brønnøysund-registrene, Innkrevingscentralen i Kirkenes

og Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana skjedde ikke uten motstand. Derfor er det viktig å rette søkelyset mot det kulturelle grunnlaget for hvordan man tenker om og definerer regioner og bygger.

Slike kategoriseringer, i tillegg til de symbolske aspektene ved og forestillinger om livet på landet, har betydning for hvordan folk vurderer muligheten og ønskeligheten av å flytte til eller tilbake til distriktene (Fosso 1998, Villa 1997 og 1999, Berg 1998, Aure 1999, Lønning 2000). Samtidig har diskursene om distriktene og forholdet by land konkret betydning for fordeling av ressurser til distriktene via politiske vedtak og fordelinger som får betydning for attraktiviteten av å bo i distriktene. Diskursene om hva by – og bygdeliv er, og hvilken mening det blir tillagt, har på den annen side også betydning for hvordan folk forestiller seg livet på landet og hvilke forventninger de har til hva en eventuell flytting kan innebære. Forestillinger om bygdelivet har også betydning for hva slag politiske virkemidler man tenker seg er aktuelle for distriktene og utformingen av disse virkemidlene. Det gjelder for eksempel hvilke næringer og aktiviteter som bør gis støtte og hva man skal legge til rette for å kunne utnytte distriktenes komparative fordeler. Kampen om symbolene knyttet til ulike typer steder er derfor også til en viss grad kampen om makt og ressurser.

1.4 Nye vilkår for demografisk vedlikehold?

Ved utgangen av 1990-tallet så den demografiske fremtiden for distriktene ikke så lys ut. Noen har forsøkt å forklare endringene ved å rette søkelyset mot at det har skjedd en mentalitetsendring som gjør at byene og bylivet fremstår som mer attraktivt, mens andre har rettet søkelyset mot mer strukturelle forhold knyttet til utdanningssystemet og arbeidsmarkedet.

Pedersen har gjort flere studier hvor han ser på sammenhengen mellom flytteprosesser og strukturelle forhold med utgangspunkt i empiri fra Nord-Norge (Pedersen og Andersen 1997, Pedersen 1999, Pedersen, Andersen og Iversen 1999). Pedersen påpeker at flyttemønsteret i Nord-Norge er sterkt konjunkturømfintlig. Oppgangskonjunkturer har sammenheng med en sterk vekst i byer og på tettsteder, dermed øker utflyttingen til byene, og tilbakeflyttinger forsinkes på grunn av gode arbeidstilbud i disse områdene. Dermed blir det en økt utflytting og nedgang i innflytting til distriktene slik vi ser i dagens situasjon. I sitt materiale underbygger Pedersen Seierstads hypotese om at det generelle flyttenivået fra distriktene må ses i sammenheng med arbeidsmarkedsutviklingen på nasjonalt nivå (Seierstad 1991). Forklaringen på generell økt utflytting ligger, ifølge Seierstad, ikke i forverrede kår i distriktene, men at det åpner seg muligheter på arbeidsmarkedet i sentrale strøk. I dette perspektivet er en viktig forklaring på den økte utflyttingen fra distriktene på slutten av 1990-tallet at det hadde samlet seg mange potensielle flyttere i distriktene som så sin mulighet til å realisere sine ønsker da arbeidsmarkedet i sentrale strøk gav mulighet til det.

Med utgangspunkt i Indre Sør-Troms viser Pedersens m.fl.(1999) hvordan ulike eksterne og lokale faktorer påvirker arbeidsmarkedsutviklingen og hvordan dette på ulike måter har sammenheng med og påvirker den demografiske utviklingen i regionen. Selv om studien ikke primært er rettet mot innflytting, viser den tydelig hvordan betingelsene for innflytting og for demografisk vedlikehold har endret seg. Indre Sør-Troms er en region som har hatt sammenhengende folketallsnedgang siden 1950. Utviklingen mellom 1980 og 1997 viser av det skjer sterke lokale endringer i bosettingsmønsteret internt i regionen. Folketallet rundt tettstedene har økt samtidig som det har vært en relativt drastisk nedgang i folketallet i en del av de spredtbygde kretsene.

Befolkningstapet har først og fremst sin årsak i en vedvarende negativ flyttebalanse fra andre regioner. Fra 1970-tallet har det også vært en negativ befolkningstilvekst på grunn av lave fødselstall. Flyttingen er selektiv både mht alder og kjønn. Resultatet er at regionen særlig tappes for folk under 35 år samtidig som regionen har et underskudd på kvinner i de mest reproduktive aldersklasser. Flyttingen har også selektive konsekvenser ved at periferiområdene er sterkt preget av aldring i befolkningen, mens de sentrale delene av regionen har en stor andel yngre, også unge kvinner. Gunstig lokal sysselsetningsutvikling har imidlertid dempet flyttetapet.

Pedersen ser den demografiske utviklingen i sammenheng med utviklingen i sysselsetningsstrukturen. Mye av næringslivet i regionen er ressursbasert og dermed også utsatt for rasjonaliseringer. I perioden har det skjedd en sterk nedgang i sysselsettingen i fangst- og industriledet med nedlegginger, omlokaliseringer og konsentrasjon rundt færre enheter. Det nye trekket er at tapet av arbeidsplasser i privat sektor ikke lenger kompenseres av økning i arbeidsplasser i offentlig sektor slikt tilfellet var på hele 1980-tallet og frem til 1993. Et lavere antall barn og eldre vil minske behovet for omsorg de kommende år. Alt tyder på at rasjonalisering i statsetatene vil fortsette de nærmeste år, noe som vil redusere den offentlige sysselsettingen ytterligere. Et annet trekk er at høykonjunktorene ikke medfører vekst eller bare marginal vekst i sysselsettingen i privat sektor i periferikommunene. Periferiens sårbarhet er derfor økt, og det demografiske vedlikeholdet hviler i langt større grad enn tidligere på utviklingen av sysselsettingen i privat sektor ettersom det ikke er noe som tyder på at offentlig sektor skal ekspandere. Tap av arbeidsplasser i offentlig sektor vil i all hovedsak ramme kvinner ettersom majoriteten av de som jobber i offentlig sektor er kvinner.

Forfatterne sier videre at næringsmessig konsentrasjon og sentralisering har betydning for lokale bedrifters utviklingsmuligheter. I dag ser vi en sterk konsentrasjon av markedsrett på få hender. Dette gjelder også innen fiskerierne, tjenesteyting, konsulentvirksomhet og mediebransjen i tillegg til konserndrift i industrien. Det blir referert til studier som tyder på at mindre bedrifter i periferikommunene vil bli stengt ute fra kjedenes lukkede distribusjonskanaler fordi de ikke er konkurransedyktige på pris og/eller volum. Ofte fører det til at sentralt beliggende produsenter overtar og den lokale bedriften må legge ned.

Den sterke nedgangen i sysselsettingen i periferikommunene i privat sektor i nedgangskonjunktoren mellom 1989 og 1993 har hittil ikke blitt kompensert av en økning i arbeidsplasser i privat sektor i den etterfølgende oppgangskonjunktur. Det nye trekket er at også sysselsettingen i offentlig sektor faller for første gang i etterkrigstiden. Man må også regne med ytterligere nedgang i sysselsettingen i offentlig sektor i de kommende år fordi nivået på offentlige tjenester tilpasses befolkningsmengden. Fallet i fruktbarhet er langt større i distriktene enn i tettbygde strøk. I de 35 minste kommunene i Nord-Norge vil den kommende generasjon av 20 åringer være redusert med rundt 40 % før forventet flytting finner sted (Sørli 1998).

I rapporten viser Pedersen m.fl. (1999) hvordan samspill mellom teknologiske, markedsmessige og demografiske faktorer resulterer i sysselsetningsreduksjoner og nedleggelse av bedrifter i periferikommuner. Disse forholdene synes å forsterke prosesser som fører til uttynningsprosesser som de vi beskrev innledningsvis. Forutsetningene for et demografisk vedlikehold og innflytting er derfor svekket på mange fronter i disse områdene.

2 Utdanning og Arbeid

2.1 Høyere utdanning – avfolkning eller utvikling?

I studiene av inn- og tilbakeflytting kommer det frem at arbeid og utdanning fremstår som grunnleggende faktorer for å forstå flytting, både inn og ut fra distriktene. Dette er ikke noe nytt, men i dagens situasjon er det viktig å gå nærmere inn på hva arbeid og utdanning betyr for den enkelte og hvordan dette er knyttet til strukturer i arbeidsmarkedet og utdanningssystemet. Betydningen av arbeid og utdanning må ses i av flere forhold. Det er blitt økte krav til formelle kvalifikasjoner på mange områder i arbeidsmarkedet. Samtidig har utbyggingen av utdanningssystemet ført til et økt utdanningsnivå blant de unge. I tillegg har de identitets- og livsstilsmessige aspektene knyttet til valg av utdanning og jobb betydning for hvilke forventninger og krav de setter til arbeid (Anvik 1999, Wiborg 1999, Øian 1998).

Holdninger til hva arbeid skal være har endret seg i løpet av de siste generasjonene fra å være en moralsk plikt knyttet til det å skaffe et inntektsgrunnlag for et hushold til at den unge generasjonen i dag legger vekt på at arbeid skal være en meningsfull aktivitet for den enkelte (Almås m.fl. 1995). Når lønnsarbeid i økende grad ser ut til å ha mening i kontekst av livsstil og individers realisering av personlige potensiale, kan ikke hvilken som helst jobb oppfattes som kilde til selvrealisering (Øian 1998). Bortsett fra i forbindelse med helt midlertidige jobber, gir lønn ikke tilstrekkelig mening som begrunnelse for å ta en jobb. Særlig de som tar høyere utdanning setter krav til at jobben på en eller annen måte skal gi dem muligheten til å bruke de kvalifikasjonene de har tilegnet seg gjennom studiene.

I distriktpolitisk sammenheng er det knyttet ambivalens til høyere utdanning. På den ene siden ses utdanning som et individuelt og samfunnsmessig gode. På individuelt nivå gir utdanning kvalifikasjoner og muligheter på arbeidsmarkedet, mens på samfunnsnivå er kvalifisert arbeidskraft viktig for å utføre viktige samfunnsoppgaver. På den annen side viser det seg at høyere utdanning spiller en viktig rolle for flytting, både når det gjelder flytting til utdanningsinstitusjoner og senere til arbeidsmarkeder som ofte befinner seg på sentrale steder.

Arbo (1998) påpeker at det på få tiår ha skjedd en utdanningsmessig revolusjon i Nord-Norge. I dag tar nesten alle unge videregående skole og en av fire går videre med høyere utdanning, mens det i 1980 var en av ti. Dette får konsekvenser for hva slags jobber de etterspør når de skal ut i arbeidsmarkedet. Til forskjell fra tidligere, trenger disse ikke å forlate landsdelen for å ta høyere utdanning. Hovedargumentet for etableringen av de høyere utdanningsinstitusjonene i landsdelen var at de skulle gi nordnorsk ungdom lik rett til utdanning og sikre rekrutteringen av høyt utdannede folk til landsdelen. Den økte utflyttingen og kompetanseflukten fra landsdelen har fått flere til å stille spørsmål ved denne utdanningsoptimismen. Med basis i andre studier viser Arbo at en stor del av

landsdelens ungdom som tar utdanning i regionen, blir boende. Dermed er målsettingen om å sikre rekruttering av høyt utdannet arbeidskraft i landsdelen oppnådd. Samtidig viser han at hovedtyngden av de med høyskole- og universitetsutdanning rekrutteres til offentlige stillinger. De som tar høyere utdanning kvalifiserer seg til stillinger innenfor tjenesteytende virksomhet, og disse stillingene er fortrinnsvis lokalisert til lokale og regionale sentra. Jo mer spesialisert utdanning folk tar, desto større og mer varierte arbeidsmarkeder vil de måtte orientere seg mot for å finne relevante jobber, ikke minst hvis det er snakk om å finne jobber for to.

Bullvåg og Santi (1998) har undersøkt flyttemønster og kompetanseflukt i Nord-Norge og Nord-Trøndelag for høy-konjunkturperioden 1993-1997. De kom frem til at det har vært en sterkt økning i nettouflyttingen av personale med spisskompetanse (utdanning på universitetsnivå II, III og forskning). Slike flyttere utgjør 21% av alle utflytterne fra landsdelen og 14 % av den totale populasjonen av personer med slik kompetanse i landsdelen. 60% flytter til Østlandsområdet.

En pågående studie med intervjuer av høyskolestudenter fra småsteder i distriktene, viser at studentene er opptatt av å kunne få bruke sin utdanningen når de skal ut i arbeidsmarkedet (Wiborg 1999, 2000). Derfor vil første bosted i stor grad bestemmes av hvor de, og eventuell partner, får jobb. Det de setter som forutsetninger for å kunne vurdere å flytte tilbake til hjemstedet er at det finnes relevante og attraktive jobber og at de har et sosialt nettverk av venner i tillegg til familie i nærheten. Mange ønsker ikke å flytte tilbake til hjemstedet rett etter at de er ferdig med utdanningen, selv om flere kan tenke seg å flytte tilbake til hjemregionen etter at de har etablert seg med familie. Enkelte av studentene har faktisk flyttet tilbake til hjemstedet fordi de fikk jobb og billig bolig der, men de har ikke planer om å slå seg ned der for godt. I den fasen de er nå, vil flere benytte anledningen til å bo på nye steder når de skal ut i arbeidsmarkedet. Hvorvidt de har en partner og hvilken geografisk og utdanningsmessig bakgrunn vedkommende har, virker inn på hvor de ønsker og kommer til å søke jobb. Mange er derfor åpne i forhold til fremtidig bosted. De regner med at det er mange faktorer som de ikke har oversikt over som vil påvirke både deres egne preferanser og muligheter i arbeidsmarkedet. Hvor de har venner og sosiale nettverk har også betydning for hvor de kan tenke seg å søke jobb. Hvorvidt det er større steder i nærheten av hjemstedet hvor jobbmuligheter kan være bedre, har betydning for om de ser på tilbakeflytting til hjemregionen i en senere livsfase som mulig og/eller ønskelig. Høyere utdanning gjør den enkelte kvalifisert for det nasjonale arbeidsmarkedet slik at utdanning gir større valgfrihet på arbeidsmarkedet. For enkelte utdanningsgrupper slik som velferdsstatens profesjoner, kan det være åpninger på arbeidsmarkedet i distriktene, mens det for andre, for eksempel økonomer, er små muligheter for å få en attraktiv jobb i distriktene sammenlignet med de jobbene som tilbys i Oslo-regionen.

Stillingsveksten for folk med høyere utdanning i offentlig sektor har vært langt fra tilstrekkelig til å kunne sysselsette de uteksaminerte kandidatene i landsdelen. Det samme gjelder privat sektor som i Nord-Norge bruker marginalt av arbeidskraft med høyere utdanning (Pedersen og Andersen 1999).

I en oppsummerende analyse av studier med fokus på unge fra bygdekommuner i Nordland og Møre og Romsdal, sier Heggen (1997) at det ikke er grunnlag for å trekke konklusjonen om at den sterkere veksten i høyere utdanning fra 1970-tallet og frem til i dag fører til økt utflytting. Studien er basert på data fra folketellinger om utdannings- og flyttekarrierer til ulike ungdomskull. Ungdommens etableringsmønster har ikke endret seg nevneverdig på grunn av utdanningsekspløsjonen de siste 10 år. Konklusjonen er heller at når stadig flere unge tar utdanning, etablerer en økende andel med utdanning seg

på hjemstedet eller i hjemfylket. Flytteforskningen viser at høy utdanning ikke har noen entydig virkning på bostedspreferanser. Studier viser samtidig at den regionen man har fått et langvarig forhold til gjennom oppvekst, utdanning og familietilknytning betyr ganske mye for de bostedspreferansene folk har. Hovedmønsteret er likevel at den sterke satsingen på utdanning gir ungdom økt mulighet til å velge yrke og etableringssted uavhengig av oppvekststed. Ut fra de rammebetingelsene som arbeidsmarkedet representerer, viser det seg at mangel på muligheter i det lokale arbeidsmarkedet kan være en hindring for å kunne realisere et eventuelt ønske om å etablere seg i hjemmeområdet.

2.2 Er arbeidsplassene i distriktene attraktive?

Utviklingen av arbeidsmarkedet og næringslivet er et samspill mellom tilbud av og etterspørsel etter arbeid og arbeidskraft. En stadig økende andel av arbeidskraften stiller i dag med spesialisert kompetanse med bakgrunn fra videregående og høyere utdanning. Et helt sentralt spørsmål blir derfor om det er samsvar mellom den kompetansen arbeidskraften tilbyr og de arbeidsoppgaver og arbeidsforhold de ønsker og det arbeidsmarkedet kan tilby. I tillegg er det også et spørsmål om hvorvidt potensielle inn- og tilbakeflytter i det hele tatt vurderer det lokale/regionale arbeidsmarkedet som aktuelt eller om de har kunnskap om lokale jobbmuligheter. Studier viser at 40% av utflyttere fra Årdal (Fosso 1997) og 60% av utflyttere fra Tinn (Hendriks ref. i Fosso 1997) ikke regnet med å få muligheter for jobb på hjemstedet. Også andre studier viser at unge fra distriktene ikke regner med at det er relevante og spennende jobber til dem på hjemstedet (Wiborg 1999). Det er derfor ikke bare mulighetene, men også forestillingene om jobbmulighetene og kunnskap om muligheter, som har betydning for inn- og tilbakeflytting. Jobbenes attraktivitet er også knyttet til hva slags miljø jobben er knyttet til. Å ha kolleger og muligheter for faglig utvikling er også aspekter ved det de unge med høyere utdanning ser som attraktive jobber. Et viktig spørsmål når det gjelder rekruttering til distriktene, er om det faktisk finnes ledige jobber og hvorvidt disse jobbene blir vurdert som attraktive.

2.2.1 Offentlig sektor

Pedersen (1999) påpeker at den sterke veksten i offentlig sektor etter 1980 i seg selv er en mobilitetsdrivende faktor. Med henvisning til Seierstad (1992) sier han at grunnen er at arbeidsmarkedet er lagdelt i regional forstand, noe vi ser tydelig innen offentlig sektor. Det vil si at yrkesposisjonene er hierarkisk ordnet både når det gjelder lønn, arbeidsbetingelser og anseelse. Lagdelingen gjelder både etter en sentrum-periferi dimensjon innen et fylke, og mellom perifere og sentrale deler av landet. Det innebærer at de mest attraktive stillingene befinner seg sentralt geografisk plassert.

Arbidsmarkedet knyttet til offentlig sektor har hatt en viktig rolle for å rekruttere folk med høyere utdanning til distriktene, i noen områder i kombinasjon med spesielle virkemidler. Pedersen m.fl. (1997) har sett på geografisk rekruttering og bofasthet blant arbeidstakere med videregående og høyere utdanning i Finnmark og Nord-Troms på 1990-tallet. Undersøkelsen rettet fokus mot betydningen av tiltaket med nedskrivning av studielån som ble innført i 1988. Målsettingen var at tiltaket skulle motivere folk i regionen til å ta utdanning, og derigjennom avhjelpe den akutte mangelen på kvalifisert arbeidskraft ved å rekruttere arbeidskraft som ellers ville bosette seg utenfor regionen. På denne måten ville det kunne bremse utflytting av den kvalifiserte arbeidskraften som var i regionen.

Tiltaket har ikke hatt effekt i forhold til å motivere en høyere andel av befolkningen til å ta høyere utdanning. Forskjellene mellom landsgjennomsnittet og landsdelen har heller økt enn blitt redusert. Andelen folk med høyere utdanning er likevel på et nivå som gjør det mulig å rekruttere en langt høyere andel personer til stillinger som krever høyere utdanning. Dette vil ha betydning for stabiliteten i forhold til kvalifisert arbeidskraft i fremtiden.

Tiltaket har derimot hatt god effekt på rekruttering til stillinger som krever høyskole- og universitetsutdanning innen skole- og helsevesen. Dette skjedde selv om det var en betydelig ekspansjon i stillinger på 1990-tallet. De gode effektene må ses i sammenheng med flyttinggodtgjørelse, gunstige skatteregler og andre økonomisk gunstige ordninger, i tillegg til at mange offentlige arbeidsgivere i regionen har gjort mye for å beholde arbeidskraften.

Virkemidlene har gjort tiltakssonen til et særlig attraktivt boområde for personer med høyere utdanning og med geografisk bakgrunn fra regionen. De personrettede tiltakene har også ført til at folk med høyere utdanning fra andre deler av landet har funnet det attraktivt å bo i regionen, selv om de har dratt sørover igjen etter et visst antall år. Undersøkelsen viser også at ikke alle områder i tiltakssonen hadde like stor attraktivitet for høyt utdannet arbeidskraft. For Nord-Troms og Finnmark vises det til at kommuner med et rimelig stort tettsted eller med rimelig nærhet til et slikt tettsted, holder betydelig bedre på høyt utdannet arbeidskraft sammenlignet med kystkommunene i Finnmark. En mulig årsak som blir trukket frem, er at på de større stedene er det et større valgspespekter av yrker samtidig som det er et bedre utbygd service- og kulturtilbud enn på de små stedene.

Pedersens studie viser hvor viktig det offentlige kan være som arbeidsgiver og tilrettelegger for at folk med høyere utdanning skal rekrutteres til distriktskommuner. Den viser også at det er størst rekrutteringspotensiale av stabile innflyttere blant folk som har tilhørighet til regionen. Et problem er at nærings- og arbeidsliv ikke er utviklet i takt med ekspansjonen innen utdanningssystemet. De mest dynamiske og ekspansive næringene som nå trekker til seg mye høykvalifisert arbeidskraft, er i hovedsak lokalisert utenfor landsdelen samtidig som offentlig sektor ikke lenger er i ekspansjon i distriktene.

Offentlig sektor i distriktene har hatt stor betydning for folk som har ønsket å få seg et springbrett mot bedre stillinger på mer sentrale steder senere. Den regionale hierarkiseringen i arbeidsmarkedet, særlig innen offentlig sektor, gjør at det er lettere å få bedre jobber i forhold til kvalifikasjoner enn i sentrale strøk (Seierstad 1991). Dette viser den store gjennomtrekken det har vært i slike stillinger av folk med tilhørighet utenfor regionen.

Jobber i offentlig sektor har gitt arbeidsplasser for folk som har ønsket å bosette seg på steder de ikke kjente til fra før for å oppleve noe annet og før de har tenkt å etablere seg på mer permanent basis. For denne gruppen har nok Tiltakssonen i Nord-Troms og Finnmark gjort regionen attraktiv. De har kunnet kombinere mulighet til å komme inn i arbeidsmarkedet med gunstige økonomiske vilkår i en første etableringsfase og muligheten til å oppleve noe annet. Når de selv har etablert familie, blir en stor del av dem familieflyttere. I dagens situasjon med reduksjoner i stillinger i offentlig sektor og større stabilitet i denne delen av arbeidsmarkedet, vil omfanget av innflytting av disse gruppene reduseres.

2.2.2 Primær- og sekundærnæringer

Primærnæringene har vært helt sentrale som sysselsettingsgrunnlag i distriktene. De endringene som skjer innen landbruk og fiske gjør at disse har mistet denne posisjonen. I landbruket legges det stor vekt på effektivisering og rasjonalisering, noe som har resultert i at antallet bruk går nedover. Dermed blir det færre gårder å overta og/eller komme tilbake til. For de brukene som eksisterer, er det et økonomisk press og press på å endre eller effektivisere produksjonen. Samtidig er det også snakk om rekrutteringssvikt til landbruket. Dette mener Lønning (2000) ikke danner et korrekt bilde, fordi det er mange som ønsker å slippe til i landbruket, men som ikke kommer til fordi de mangler odelsrett. Hans empiriske grunnlag er spørreundersøkelser og intervjuundersøkelser blant ungdom i ulike videregående skoler i Hordaland; landbruksskoler, distriktsskoler og byskoler. Undersøkelsen viser at det er størst interesse for landbruk blant ungdom som har gårdsbakgrunn eller bygdebakgrunn, men også at et ikke ubetydelig antall byungdommer stiller seg positiv til å drive gård. Lønning mener derfor at det finnes et betydelig potensiale for å rekruttere unge til landbruket. Lønning er skeptisk til en landbrukspolitikk som legger vekt på bedriftsmodellen med tyngde på større enheter og effektivitet for å få bedre lønnsomhet og grunnlag for å øke rekrutteringen til landbruket. Ut fra hans materiale ses heller en tendens til at de unge ønsker en mer ekstensiv drift, ikke mer intensiv. En mer intensiv og effektiv gårdsdrift vil komme i konflikt med de livsstilsmessige aspektene (kontakt med dyr, vern og bruk av natur, produksjon av ren mat, variert produksjon) de legger vekt på som grunnlag for å overta gårdsbruket. Lønning legger vekt på at de unge er klar over det lave lønnsomhetsnivået i landbruket, og at de må ha inntekter ved siden av gårdsbruket. I forhold til bosettingsspørsmålet vil derfor tilgjengelighet til alternative arbeidsplasser på, eller i rimelig avstand til gården være avgjørende.

Før kunne landbruket fungere som økonomisk buffer i forhold til inntektsbortfall i andre næringer; bygg og anlegg, transport og industri. I dag er det blitt omvendt, ved at inntekt fra andre næringer blir avgjørende for å kunne bli i landbruket. Utviklingen i landbruket må derfor ses i sammenheng med det lokale/regionale arbeidsmarkedet generelt.

Også andre studier påpeker betydningen av å ha et landbruk som ikke ensidig legger vekt på stordrift og effektivisering. I en studie av betydning av lokal tilhørighet og primærnæringer i Kåfjord i Troms, legger Bjerkli (1995) vekt på betydningen av yrkeskombinasjoner med småskala jordbruk som betingelse for lokal bosetting. Slike yrkeskombinasjoner er svært vanlige i samiske bosettingsområder. Etnisk tilhørighet er dermed en viktig begrunnelse for ønske om å etablere seg lokalt. Målet med undersøkelsen var å se på virkningene av støtte til mindre gårdsbruk, slik Samisk utviklingsfonds praksis er. I området viste det seg at det ble økt innsats innen småskala jordbruk, og at det var relativt mange unge som tok over bruk. Området hvor denne støtten ble gitt, hadde bedre folketallsutvikling enn kretser utenfor fondets virkeområde. Virkningene av støtten kan dermed sies å være positiv. Samtidig understreker Bjerkli at det er like mye mulighetene i arbeidsmarkedet som Samisk utviklingsfond som fremmer den kombinerte tilpasningen. Likevel hevder Bjerkli at uten støtten ville antagelig flere vært arbeidsledige eller hadde flyttet.

I en studie av fjordfiskere i ulike bygder i fjorder i Troms og Finnmark legger også Nilsen (1998 b) vekt på betydningen av yrkeskombinasjoner som betingelse for bosetting. Nilsen er også inne på at samisk etnisk identitet har betydning for hvorfor husholdene har etablert seg i bygdene. Gjennom sitt materiale viser han hvordan ulike hushold har klart å skape seg et økonomisk grunnlag gjennom å kombinere fiske, landbruk, anleggsarbeid, tjenesteyting og omsorgsykker i offentlig sektor. Denne måten å kombinere inntektskilder

i husholder hevder Nilsen gir en fleksibilitet og representerer en måte å håndtere dagens situasjon på som ikke er en tradisjonell og gammeldags husholdsorganisering. Nilsen mener en viktig forutsetning for bosetting i disse områdene er slike husholdstilpasninger og at presset innen jordbruks- og fiskerinæringen mot eneyrke-tilpasninger vil ødelegge grunnlaget for denne måten å organisere det økonomiske grunnlaget for husholdene i disse områdene og dermed også svekke grunnlaget for bosetting.

Mens fiske er en viktig forutsetning for bosetting i fjordene i Troms og Finnmark, sier Paulgaard (1993) med utgangspunkt i Honningsvåg at det ikke finnes tilbud innen fiskeriene til ungdom. Samtidig sier de unge i Honningsvåg at de ikke kunne tenke seg å arbeide med noe som har med fisk å gjøre. På foredlingssiden og innen administrasjonen i primærnæringene skjer det dessuten en gradvis sentralisering. Jobbene som krever høyere utdanning befinner seg dermed på de større stedene, mens de mindre attraktive rutinejobbene med sesongvariasjoner befinner seg i distriktene. Jobber innen fiskeindustrien har vært og er fortsatt jobber som blir ansett som lite attraktive (Paulgaard 1993, 1996, Anvik 1999). Der jobbene i fiskeindustrien ikke har tilpasset seg de krav til arbeidsforhold og lønn som den lokale arbeidskraften har satt, har fiskeindustriene måttet basere seg på importert arbeidskraft. Brox og Juvkam (1999) påstår derfor at det pågår en prosess som skaper klassisk økonomisk dualisme i Finnmark. Den ene delen består av arbeid i filethallene som blir stadig mindre attraktivt fordi det ikke har tilpasset seg vanlig norsk nivå m.h.t. lønn og arbeidsvilkår. Den andre delen representeres av arbeid knyttet til helsesektoren, handel og privat tjenesteyting, kommunal administrasjon, mekanisk industri som tilpasser seg noenlunde i takt med velstandsutviklingen i samfunnet generelt. Også innen fiskerinæringen skjer det en todeling ved at det meste av FoU virksomhet innen fiskeriene ikke skjer i distriktene, men i byene og de ufaglærte jobbene befinner seg i hovedsak i periferien. Innen landbruksvaresektoren er det også tendenser til at svært mye av FoU-virksomheten er blitt sentralisert, spesielt til Oslo-regionen (Borch og Stræte 1998). Det er derfor en fare for at det utvikler seg et todelt arbeidsmarked innen primærnæringene med en dominans av ufaglærte og mindre kompetansekrevende jobbene i distriktene, mens de mest kompetansekrevende og utviklende jobbene befinner seg i sentraene.

Verksted- og industri arbeidsplasser har også utgjort en viktig del av arbeidsplassene i distriktene. Forskning tyder på at industriarbeid er i ferd med å miste mening for vår tids ungdommer (Fosso 1997). Dette reflekteres i at verkstedindustrien har problemer med å rekruttere arbeidskraft. Berg (1998) og Østberg (1999) har sett på rekrutteringspotensialet blant unge til verkstedindustriene i Ulsteinvik og Harstad. Undersøkelsen fra Ulsteinvik er basert både på unge i ungdomsskole og videregående, arbeidere i industrien og lærere, for å undersøke holdninger til industriarbeidsplasser. Konklusjonen er at denne typen jobb ikke oppfattes som attraktiv blant de unge. De vil helst ha jobber med bedre utviklingsmuligheter og andre arbeidsforhold. En tilsvarende konklusjon kommer frem i undersøkelsen fra Harstad som er bygget på ungdomsskoleelevers holdninger. Disse undersøkelsene sier ingenting om hva de unge faktisk kommer til å velge av jobber og hvor de kommer til å bosette seg. På den annen side gir de en indikator på hvor attraktive de anser slike jobber å være og hvorvidt de orientere seg mot slike jobber. Fossos materiale fra Årdal viser også at industrijobber er lite attraktive (1997). "Hallarbeid" symboliserer noe negativt for de unge. Arbeid i produksjonen representerer ikke det de unge mener arbeid og utdanning betyr, men samtidig er det en del unge som går inn i slike jobber i mangel av bedre alternativer.

Studiene tyder på at arbeidsplasser som tradisjonelt sett har dominert distriktene; landbruk, fiske og industri, ikke fremstår som attraktive jobber for majoriteten av unge i distriktene. En del kommer til å gå inn i næringene, men det synes ikke å være viktige

jobber for rekruttering av innflyttere til distriktene. Samtidig gir slike jobber muligheter for de som vil bli boende, primært unge menn.

Disse studiene underbygger beskrivelsen av det regionalt lagdelte arbeidsmarkedet (Seierstad 1991) ved at yrkesposisjonene er hierarkisk ordnet både når det gjelder lønn, arbeidsbetingelser og anseelse i forhold til geografisk sentralitet. De jobbene som tilbyr de beste arbeidsbetingelsene, er de mest attraktive og trekker til seg søkere. Denne lagdelingen gjelder både etter en sentrum-periferidimensjon innen et fylke og mellom sentrum og periferi på landsbasis. Det innebærer at de mest attraktive arbeidsplassene befinner seg på sentrale steder (Pedersen 1999). Dette stillingshierarkiet virker mobilitetsdrivende ved at folk flytter fra periferien mot mer sentrale steder etter hvert som de beveger seg oppover i hierarkiet i arbeidsmarkedet. Dette gjelder særlig i offentlig sektor, men også i privat sektor. Det gjør at alle regioner ikke fremstår som like attraktive.

2.2.3 Økonomiske støtteordninger for kvinner – vellykket som rekrutteringstiltak?

Omstrukturering og nedbygging av offentlig sektor rammer spesielt kvinner hardt fordi offentlig sektor utgjør hjørnesteinen i mange distriktskommuners arbeidsmarked, og fordi kvinner er den største gruppen sysselsatte her. Et viktig spørsmål blir derfor om tilskudd til kvinners etableringer i distriktene kan være med på å demme opp for tap av offentlige arbeidsplasser og fraflytting fra distriktene, og dermed representere et alternativt arbeidstilbud for denne gruppen.

Nyere forskning viser at kvinnerettede økonomiske virkemidler i distriktpolitikken har bidratt til å skape nye og å sikre eksisterende arbeidsplasser for kvinner i distriktene (Pettersen, m.fl. 1999). Det viser seg likevel at virkemidlene har en begrenset effekt og når en svært liten gruppe av befolkningen. Det dreier seg blant annet om marginale økonomiske tilskudd og at andelen kvinner som ønsker å etablere egen bedrift er beskjeden. Slike virkemidler har ikke gitt store konsekvenser, verken for antall årsverk innen den enkelte virksomhet konkret, eller i forhold til flytting til/ fra distriktene generelt.

Det viser seg at kvinner ofte etablerer mindre foretak og har relativt få ansatte og lav omsetning. Når vi går inn og ser på hvem ”den typiske kvinnelige etablerer” er, er hun mellom 30-50 år, er gift eller samboende, med hjemmeboende barn. De fleste har hatt lønnet arbeid innenfor privat sektor før de startet for seg selv. I tillegg har de høyere utdanning enn kvinner i befolkningen generelt. Dette er kvinner som i utgangspunktet var etablert og bosatt på stedet før de startet virksomheten.

Virkemidlene kan derfor sies å i hovedsak nå de som allerede er etablerte i distriktene, og bidrar på den måte i liten grad til nyetableringer i form av tilflytting. Samtidig er det viktig å understreke at slike etableringer er med på å skape større differensiering på et lokalt arbeidsmarkedet som ofte gir begrensede muligheter og få alternativer for kvinner som ønsker å kunne velge en annen form for arbeidslivstilpasning. Det viser seg at de fleste kvinnelige etablererne ønsker å starte for seg selv fordi de vil ha større frihet og fleksibilitet og muligheter til å bruke egne evner og ressurser, og dette inngår i konstruksjonen av et moderne individuelt livsprosjekt. Gjennom etableringen får de større mulighetsrom til å skape seg selv og en ramme om det gode liv (Pettersen m.fl. 1999, Ljunggren m.fl. 2000). Samtidig er dette med på å gi dem mulighet for å få bo der de ønsker.

2.2.4 Hva med de uten høyere utdanning?

Selv om det i den distriktspolitiske debatten har vært rettet mye oppmerksomhet mot folk med høyere utdanning, utgjøres flertallet av de uten høyere utdanning. Mange studier viser at det er de som har lavere utdanning som er mest bofaste. Hvordan er mulighetene for etablering i det lokale arbeidsmarkedet for denne gruppen, og hvordan ser de på de lokale mulighetene?

Fossos studium av Årdal viser at industrien representerer en viktig arbeidsplass fortrinnsvis for unge menn som ikke ønsker høyere utdanning, både ufaglærte og faglærte, og som vil bli boende (Fosso 1997). Samtidig oppleves ikke industrien som en attraktiv arbeidsplass for de unge. 27% oppgir at de under 25 år begynte å arbeide der fordi de ikke fikk noe annet arbeid. Selv om jobbene blir betraktet som relativt trygge og godt betalte, anses ikke jobbene, særlig ikke de ufaglærte, som særlig attraktive. Også Berg (1998) og Østberg (1999) viser at slike jobber ikke er attraktive for ungdom. Det finnes jobber innen industrien for ufaglærte og lavt utdannede i disse områdene, men slike jobber er ikke ettertraktet. De lokale ufaglærte jobbene betraktes som jobber for ”taperne”.

I en studie fra et lite sted på Nordlandskysten (Anvik 1999) kommer det frem at de unge uten utdanning har problemer med å finne seg faste jobber i det lokale arbeidsmarkedet. De finner seg arbeid, men det er ofte kortvarige jobber som ikke gir muligheter til å komme inn i arbeidsmarkedet på mer permanent basis. Noen får midlertidige jobber knyttet til ulike former for arbeidsmarkedstiltak. Dette er jobber i arbeidsmarkedets randsoner. Selv ikke for denne gruppen som har problemer med å få arbeid, er fiskeindustrien særlig attraktivt.

Også intervjuundersøkelser av unge med lav utdanning fra kommuner i Finnmark og i Møre og Romsdal (Heggen, Jørgensen og Paulgaard 1999) viser at de i varierende grad finner seg posisjoner i det lokale arbeidsmarkedet. De retter søkelyset mot prosesser som på ulike måter marginaliserer unge med lav utdanning og ser hvordan sosiale og kulturelle forskjeller mellom stedene påvirker de unges posisjon lokalt, både i fritid og arbeid. Lav utdanning er i seg selv ikke tilstrekkelig til å bli marginalisert, men må ses i forhold til lokale strukturelle og kulturelle forhold. Det finnes posisjoner i det lokale arbeidsmarkedet for de unge, men ikke alle jobber betraktes som like attraktive, slik som fiskeindustrien. Kvinnenes marginale posisjon i arbeidsmarkedet blir skjult ved at mange er helt eller delvis ute av arbeidsmarkedet i forbindelse med omsorg for barn. Ungdoms situasjon på arbeidsmarkedet er i disse områdene er preget av midlertidige jobber, perioder med arbeidsledighet og perioder på arbeidsmarkedstiltak.

Studiene viser betydningen sosiale nettverk har for å få tilgang på jobber i denne delen av arbeidsmarkedet. Å være nyinnflytter uten lokale kontakter er derfor en barriere for å få innpass på det lokale arbeidsmarkedet.

3 Bygdelivet

Vi vil nå rette søkelyset på studier av de sosiale og kulturelle aspektene ved bygdelivet, og hvordan ulike grupper vurderer det å bo i distriktene. Selv om det er påpekt at tilgang til hvilken som helst jobb ikke er en tilstrekkelig rekrutteringsmekanisme for å få folk til å flytte til distriktene, viser det seg at ønsket om å bo på bestemte steder har stor betydning for hvordan folk ser på mulighetene innenfor arbeidsmarkedet. Tilhørighet og lokal forankring kan være avgjørende for valg av bosted og påvirker hvordan de lokale jobbmuligheter vurderes av den enkelte. Det betyr at det ofte er andre årsaker enn krav hva jobben skal være som blir viktig i en beslutning om å flytte til/ bli boende i distriktene. I dagens debatter om globalisering og modernisering kan man få inntrykk av at lokal tilhørighet har mistet mye av sin betydning og at bylivet er blitt mer attraktivt for de unge. Imidlertid påpeker Orderud i oppsummeringen av flyttemotivundersøkelser at det ikke er grunnlag for hevde at urbane verdier, kulturtilbud, anonymitet etc. har stor betydning som faktorer som påvirker flyttestrømmen mot byene (Orderud 1998). Derimot hevder han at det er et stort tilflyttingspotensiale fra storbyene til distriktene ut fra verdier knyttet til lokal tilhørighet, familie og venner.

3.1 Arbeid, tilhørighet og bygdeliv

Med utgangspunkt i en studie av et lite sted i Nordland viser Anvik hvordan unge voksne tilpasser seg det regionale arbeidslivet for å kunne bo på hjemstedet (Anvik 1999). De fleste av dem har vært utenfor stedet i kortere perioder i forbindelse med utdanning og jobb. Det er i første rekke stedet og en følelse av lokal tilhørighet som har gjort at de har flyttet tilbake, ikke jobben. Blant de unge mennene er det noen som pendler eller jobber innen transport, mens andre har jobb som arbeidsdykker og IT-konsulent, noe som innebærer pendling og reising rundt i hele regionen og også landsdelen. Andre igjen er fiskere. De unge kvinnene jobber i hovedsak innen tjenesteyting; frisør, reisebyrå og butikk, men også innen omsorgssektoren. De har tilpasset seg det lokale arbeidsmarkedet ut fra hvilke typer jobber som finnes for dem, og valgt en utdanning som korresponderer. Hvordan de vurderer jobben de har, må ses i sammenheng med hvordan arbeidet inngår i en hverdag hvor fritiden og forholdet til familie, venner og stedets geografi/natur er viktige elementer. Disse unge har ikke investert så mange år på utdanning, og setter derfor ikke så spesifikke krav til jobboppgaver som de med mer spesialisert utdanning.

For disse unge er det tilknytningen til stedet som legger premissene for hva slags jobb de har muligheter for å få. Men også i denne gruppen settes det krav til at arbeid skal være noe annet enn kun en inntektsgivende aktivitet. De foretrekker jobber som er varierende og gir mulighet for utvikling, samtidig som det er faste og trygge jobber. Enkelte jobber, for eksempel innen fiskeindustrien, er så lite attraktive at flere heller vil gå arbeidsledig enn å ta denne typen jobb. De unge kvinnene som har barn legger også vekt på å ha en jobb som ligger i relativt kort reiseavstand.

Selv om det generelle bildet er at bygder i distrikts-Norge reduseres i folketall, opplever noen bygder stabilisering av folketall uten at det er spesielle forhold som tilsier en slik situasjon. Hva er det som kan forklare dette? Nilsen (1998) trekker frem en bygd i Troms hvor det skjer rekruttering på tross av at det ikke finnes jobber lokalt. Folk ønsker å flytte tilbake på grunn av det de beskriver som et godt og levende sosialt miljø. Mange av mennene som har flyttet til stedet er selvstendig næringsdrivende på spesialiserte felter og reiser mye. Det er også oljearbeidere, fiskere og sjøfolk. Kvinnene jobber hovedsakelig i offentlig sektor. Når mennene reiser mye, argumenterer de for at de like godt kan bo et sted hvor de trives. En desentralisert offentlig sektor gjør at servicetilbud er lett tilgjengelig. Strukturelle betingelsene for bosetting i denne bygden er at mennene er tilknyttet et overlokalt/regional og til dels nasjonalt arbeidsmarked, mens kvinnene har jobb i en lokal offentlig sektor.

Aures studie fra Storfjord i Sør-Troms, den sørligste av virkemiddelkommunene (Aure 2000), legger vekt på spillet mellom kommunale, lokale og husholdmessige forhold for å forklare at kommunen opplever stabilitet i folketallet. På kommunalt nivå har det stor betydning at det finnes arbeidsplasser som gir kvinner arbeid, også attraktive jobber for de med høyere utdanning. Et vaskeri med 40 ansatte og et senter for Landsforeningen for hjerte og lungesyke har 20 ansatte, flere med høyere utdanning. En desentralisert og sen utbygging av helse- og omsorgsinstitusjonene har også gitt mange viktige arbeidsplasser for kvinner med ulik grad av utdanning. Jobbmulighetene for kvinner med høyere utdanning forklarer mye av innflyttingen. Kommunen har også en del arbeidsplasser innen turisme. Fra naturens side er kommunene begunstiget med et godt og stabilt klima og fin natur og har dermed et fortrinn i reiselivssammenheng. Flere menn pendler til Tromsø eller har arbeid som ikke er direkte knyttet til det lokale arbeidslivet. Noen menn har tatt med seg jobben via IKT fordi de har ønsket å bo akkurat der de bor. Kvinnene jobber i det lokale arbeidslivet. Selv om det er relativt mange arbeidsplasser for kvinner, er det ikke tilstrekkelig jobber til alle som ønsker det. Den lokale løsningen har vært en jobbfordeling ved at alle har fått en liten deltidsstilling og svært få har full stilling. På denne måten kan mange hushold få en inntekt som går inn i husholdenes mangesysleri gjennom at husholdsmedlemmene har flere typer arbeid enten samtidig eller i løpet av året.

Betingelsene for den stabile bosettingen i Storfjord er derfor en kombinasjon av lokale arbeidsplasser, særlig knyttet til offentlig sektor, mekanismer for jobbfordeling mellom kvinner/hushold, rimelig avstand til Tromsø, naturgitte fordeler mht. klima og natur, gode sosiale miljøer og virkemiddelordningene som særlig gir økonomiske fordeler til de med høyere utdanning (Aure 2000). Nilsen (1998) legger også vekt på betydningen av offentlig sektor både som arbeidsplass og som betingelser for gode oppvekstvilkår for barn i kombinasjon med et attraktivt sosialt miljø som gjør at folk ønsker å bosette seg der selv om ikke begge i et parforhold har jobb lokalt. Mange kombinerer også flere typer jobber gjennom året og viderefører en tradisjonell næringstilpasning, men tilpasset en moderne kontekst. Bjerkli (1995) og Nilsen (1998b) legger også vekt på betydningen av etnisk tilhørighet og muligheten for å drive med næringskombinasjoner som grunnlag for bosetting i bygder i Troms og Finnmark.

3.2 Et annerledes liv- Å bo i distriktene som ”alternativ” livsstil?

Forestillinger om bygd og bygdelig, ofte som kontrast til byen og bylivet, har betydning for hvordan og hvorvidt folk vurderer å flytte til eller tilbake til distriktene. Villa

diskuterer forestillinger om bygda og bygdelivet med utgangspunkt i livshistorie-intervjuer med personer bosatt i bygder i Midt-Norge (Villa 1999). Et hovedfunn er at bygda blir opplevd og fremstilt som et trygt og godt sted å bo også på tross av at de også opplever negative sider ved bygdelivet. Det trygge og gode er knyttet til oppfatninger og opplevelser av et stabilt og oversiktlig nærmiljø hvor folk kjenner til hverandre og hjelper hverandre og at det lite kriminalitet. Et rolig liv i kontrast til et oppjaget byliv blir også trukket frem som positivt ved bygdelivet. Villa peker på at slike kulturelle forestillinger om bygda og bygdelivet kan både være ene del av en opplevd livskvalitet og samtidig være en del av rasjonaliteten bak bosetting i bygder.

Tilsvarende forestillinger om bygdelivet ligger også til grunn for innflytterne i en studie hvor innflyttere fra byen til to Trøndelagskommuner er intervjuet (Berg 1998). Berg har sett nærmere på hva som var meningen med deres flytting; hva som lå bak deres flytting og hvordan dette henger sammen med forestillinger om det rurale. Berg legger vekt på tre forhold som innflytterne trakk frem; 1) barnas beste, 2) friluftsliv, jakt og fiske og 3) bedre hverdagsliv. En viktig årsak til flyttingen var knyttet til barns oppvekstvilkår. De anså en oppvekst på landet som bedre enn en oppvekst i byen. Som viktige årsaker til dette trakk de frem oversiktlig sosiale forhold, mindre motepress, kriminalitet og rus enn i byen, nærhet til naturen og kontakt med dyr. Generelt kan man si at de tegner et bilde av en rural idyll som danner ramme om en mer uskyldig oppvekst enn i byen.

Tilgjengelighet til naturen ble sett som en fordel. Nærhet til spesialbutikker og kulturtilbud var byttet ut med nærhet til skog og fjell. Et bedre hverdagsliv i betydning en mindre stresset og oppkavet jobbhverdag var en viktig begrunnelse for å flytte. Imidlertid var en viktig betingelse for å flytte akkurat til den bygda at de fikk jobber som var i samsvar med utdanningen de hadde.

Innflytterne forteller at de "flyktet" fra byen som gav dem et utilfredsstillende hverdagsliv. Imidlertid så de ikke på flytting som bortvalg av det byen står for i form av vennenettverk, servicetilbud og andre tilbud. Flyttingen gjorde bare at disse faktorene var blitt en lenger biltur unna. Å flytte til bygden innebar for dem å kombinere rurale og urbane komponenter på nye måter. For disse innflytterne var meningen med å flytte å leve annerledes enn i byen. Dette kommer også fram i Anviks studie (Anvik m.fl. 1998). Her har hun spesielt sett på folks opplevelser av tjenestetilbud- og tilgjengelighet i distrikter preget av lange avstander og spredtbygdehet. Til(bake)flytteres motiver for å flytte har nettopp vært å ha mulighet til å leve et annerledes liv, i pakt med verdier som de finner lokalt. Samtidig som de har valgt en mer rural livsform, kombinerer de det med å dyrke urbane verdier. De setter stor pris på helgeutfluktene til byen, hvor de kan dra på kjøpesenter, kino og restaurant. For dem er det et poeng å holde slike aktiviteter og tilbud fra hverandre. Hadde de hatt restaurant i bygda, ville de ikke følt seg hjemme der. De tiltrekkes av storbyens anonymitet, samtidig som de dyrker nærheten til naturen, de tette sosiale nettverkene og oversiktligheten i bygda.

Å se livet på landet som en alternativ livsstil i kontekst av en postmoderne tid er også Lønnings argument for å se på rekruttering til landbruk i et nytt lys (Lønning 2000). Den viktigste begrunnelsen for at de unge vil bli bønder er, ifølge Lønning, interesse, ikke hensyn til arv og slekt. Hovedpoenget for mange landbruksskoleelever er at gården skal være kilde til livskvalitet. Gården går inn som en del av et personlig livsstilsprosjekt om å skape et meningsfullt liv for seg selv og sine, og som et alternativ til det de ser som det oppjagete bylivet. De mener at et meningsfullt arbeid kan kompensere gårdens manglende inntekspotensiale, og de ser gården i en lokal sammenheng og setter også krav til at det skal være naboer og et sosialt system preget av samhold og samarbeid. De unge legger stor vekt på de kvalitative aspektene ved livet i bygda som de ser som en alternativ måte å leve på. Man kan karakterisere dem som men "moderne tradisjonelle"

gjennom at de har et reflektert og bevisst forhold til ”tradisjonelle” verdier og livet på landet.

Lønnings studie viser at det er et betydelig potensiale av unge ”idealister” som ønsker å overta gårdsbruk og mener det bør gis muligheter for unge uten odelsrett til å overta gårdsbruk. Samtidig peker han på ulike forutsetninger de unge setter for at de skal ønske å overta gården. Igjen er det et spørsmål om arbeidsplasser og inntekter som kan gjøre det mulig å bo på og drive gården. Dessuten legger de stor vekt på de sosiale aspektene ved å bo på landet og ønsker derfor i tillegg å flytte til steder med et visst befolkningsgrunnlag. Når de står overfor en konkret valgsituasjon om å overta bruket, kan det komme andre kompliserende forhold inn i bildet som kanskje vil gjøre tilbakeflytting og/eller muligheten til å drive landbruket på en mer idealistisk og ekstensiv måte vanskeligere.

3.3 Flyttemotiv sett i lys av et livsfaseperspektiv

Folks bostedspreferanser og hva man legger vekt på som grunnlag for ønske av bosted endrer seg ut fra livssituasjon, livsfase og hva slags liv de ønsker å leve. Mange av studiene retter søkelyse mot betydningen av livsfase når det gjelder begrunnelser for flytting til distriktene. Forestillinger om det gode livet på landet og den rurale idyll er nært relatert til en familiefase og forestillinger om den gode barndommen som i norsk kontekst er knyttet til nærhet til naturen (Anvik 1999, Berg 1998, Gullestad 1989, Villa 1999, 2000, Wiborg 1999). Det er som familie med barn at bygdelivet blir et attraktivt bosted. Ofte blir oppvekstvilkårene i bygda beskrevet i kontrast til livet i byen særlig med vekt på sosiale forhold og forhold til naturen. Natur blir satt i kontrast til biler og asfalt, tette sosiale nettverk blir satt i kontrast til byenes kriminalitet og anonymitet. I en slik sammenheng blir bygda et ”naturlig” valg dersom man er opptatt av gode oppvekstvilkår for barn.

Flytting er en beslutning som er basert på et samspill av mange faktorer som har ulike betydning i ulike faser av livet. Som enslig gir ikke verdier som trygghet, forutsigbarhet og sosial oversiktighet de samme positive assosiasjonen, men oppleves heller som negative (Villa 1999, 2000, Wiborg 1999, 2000). Dette gjelder spesielt for de yngste (Anvik m.fl.1998). For mange unge er det dessuten nødvendig å forlate distriktene for å få den utdanningen de ønsker. Ulike bilder av bygd og by appellerer til ulike grupper i befolkningen. Selv om studenter fra distriktene opplever at bygdelivet ikke er attraktivt for dem i den livsfasen de er i nå, en fase hvor utdanning og jobb er mest sentralt, avviser de ikke muligheten for at de vil se på hjemstedet på andre måter når de selv kommer i en familiefase (Villa, 2000, Wiborg 1999). I deres liv inngår by og bygd som elementer de vil kombinere på ulike måter gjennom livsløpet. Som ung uten barn vil de ha byen som utgangspunkt, det er der jobbmulighetene er best, men når de får barn, ser de større fordeler med å bo i mer landlige omgivelser.

I løpet av livsløpet vil folk ofte endre den viktigste flyttegrunnen og vekten på andre faktorer som har betydning for en beslutning om å flytte. Lokal og sosial tilhørighet blir aktualisert når folk stifter familie. Samtidig kan oppfatninger av hva som er gode oppvekststeder for barn ha betydning for bostedsvalg slik at også folk uten forankring i bygdene, uavhengig av lokal tilhørighet, kan oppleve det som viktig for å bosette seg i distriktene (Berg 1998).

Betydning av familienettverk og lokal tilknytning synes å få større betydning som bakgrunn for bostedspreferanse når folk kommer i en fase hvor de etablerer familie. Kontakt mellom barn og deres besteforeldre og annen slekt er noe mange legger vekt på.

Betydningen av geografisk bakgrunn som grunnlag for bostedspreferanser illustrerer blant annet Pedersens (1997) studie av Tiltakssonen i Nord-Troms og Finnmark. De fleste som hadde bakgrunn i regionen ble boende, mens en stor andel av de med annen geografisk bakgrunn dro sørover og til egen hjemstedsregion. Med nedgang i størrelsen på ungdomskull fra distriktene, vil derfor også antallet potensielle tilbakeflyttere reduseres.

Steder som er kjent for gode sosiale miljøer kan tiltrekke seg både inn- og tilbakeflyttere. På steder med et aktivt lokalmiljø, gode oppvekstvilkår for barn og et godt nabolag er det gode sosiale miljøet et argument folk bruker som begrunnelse for å bosette seg på stedet. De sosiale og kulturelle forutsetningene for bosetting er at folk er aktive deltagere i det lokale kultur- og samfunnsliv og at det oppleves som et godt sted å bo både for voksne og barn (Nilsen 1998, Aure 2000).

3.3.1 Den problematiske inn- eller tilbakeflyttingen

Berg (1998) og Aure (2000) legger vekt på de positive aspektene ved tilbakeflytting og hvordan inn- og tilbakeflytting til distriktene kan være en måte å finne ”det gode liv”. Andre studier peker på mer problematiske sider ved tilbakeflyttingen som kan føre til videreflytting. For noen, for eksempel unge enslige og de som ønsker flere tilbud og aktiviteter kan slike negative oppfatninger om bygdelivet gjøre at de ikke ser å flytting til distriktene som aktuelt (Villa 2000, Wiborg 1999).

Villa (1998) og Fosso (1997) viser at det å flytte tilbake, særlig til ledende posisjoner i arbeidslivet, kan oppleves problematisk. Å komme tilbake med høyere utdanning og være i ledende posisjoner, kan være vanskelig å håndtere fordi de da kommer i et overordningsforhold til tidligere kamerater. Dermed er det også blir problematisk å etablere et sosialt nettverk via jobben. Slike forhold kan ses som en begrunnelse for hvorfor unge som satser på høyere utdanning ikke har planer om å flytte tilbake. Det kan også oppleves problematisk å gå inn i stillinger på sosialkontor, arbeidskontor eller lignende på eget hjemsted fordi de da kan komme i dobbeltroller i forhold til folk de kjenner fra andre sammenhenger. Dette oppgir flere studenter innen profesjoner (sosionom, barnevern) som grunn til at de ikke kunne tenke seg å flytte tilbake til hjemstedet (Wiborg under arbeid.)

Fosso (1997) viser også hvilke problemer tilflyttere kan ha på steder som Årdal. Der eksisterer det et skille mellom de som har tilknytning via slekt på stedet og de som er innflyttere. Mye av det lokale sosiale livet har sin basis i slektskap og lokal tilhørighet, og de som er tilflyttere blir ikke uten videre integrert i det lokale kollektive livet. Uten å bli integrert i lokale sosiale nettverk, kan videreflytting lett bli neste alternativ. Hvordan innflyttere blir inkorporert i lokale fellesskap har betydning for hvor attraktive stedene oppleves og kan være en bremse for eller spore til videreflytting.

Hvorvidt potensielle tilbakeflyttere har mulighet til å få tilfredsstillende krav de stiller til arbeid, sosiale nettverk, tjenestetilbud og aktiviteter, avhenger av hva slags steder de kommer fra. For de som kommer fra de minste stedene og mest perifere stedene er ikke tilbakeflytting særlig aktuelt av flere årsaker. For det første er det ikke mulig å finne jobb som står i samsvar med det de ønsker innen rimelig avstand. Dessuten har de kanskje ikke noe sosialt nettverk utover foreldre fordi andre slektninger og de aller fleste jevnaldrende også har flyttet. Dermed blir det for lite å flytte tilbake til (Wiborg 1999). De avfolkningstruede og forarmede uttynningsområdene er ikke de mest attraktive for tilbakeflytting. Det er nettopp derfor de har kommet inn i de uttynningsprosessene de er preget av. For de som kommer fra litt større steder eller med større steder innen rimelig avstand, kan tilbakeflytting virke mer aktuelt.

3.4 Trekkspillsamfunn eller utarming?

En jevn og/eller dramatisk negativ befolkningsutvikling i utsatte områder fører til at tilgangen og forsyningen av tjenester blir sårbar, både i forhold til større og mindre endringer. Ofte er tjenester og tilbud som barnehage, skole, kultur og helse de viktigste virkemidlene små distriktskommuner kan skilte med, både for å holde på befolkningen, men også for å forsøke å rekruttere folk utenfra, det være seg tilflyttere uten lokal forankring, eller tilbakeflyttere. Når demografisk og ressursmessig uttynning fører til at bygda eller stedets grunnlag svekkes betraktelig- når grendeskolen, nærbutikken og postkontoret legges ned, det offentlige kommunikasjonsstilbudet forsvinner og vedlikehold av veier blir stadig dårligere- har slike kommuner mistet viktige komparative fortrinn (Anvik m.fl. 1998, Anvik og Magnussen under arbeid, Aasbrenn 1990, 1997).

Vi vet samtidig at utbyggingen av kommunikasjon og infrastruktur ikke bare har ført til at de fysiske avstandene er blitt lettere å overkomme, men også at det gjør noe med folks forhold til avstander som sosiale og kulturelle fenomen. Privatbilen utgjør den viktigste forutsetningen for en tilfredsstillende tilgjengelighet, og er med på å knytte bygdefolk nærmere byen. Tap av tjenester lokalt kompenseres med færre avstandsulemper til andre steder. En studie av folks tilpasninger i spredtbygde områder i Nordland, viser at moderne bygdefolk er mobile og fleksible, og har en relativt høy toleranse for avstand knyttet til tilgjengelighet til og kvalitet på ulike viktige tjenester (Anvik m.fl. 1998). Når folk sier at ”det må koste litt å bo her”, viser det at folk som velger å slå seg ned i områder med store avstander og begrenset tjenestetilgang visste hva de gikk til da de valgte å flytte til spredtbygde områder. På den annen side, desto mer det ”koster”, desto færre er det som vil betale prisen.

Ingen av studiene har tatt opp problematikk knyttet til boliger som faktor som påvirker bosetting. Aasbrenn (1989) nevner det som et problem at i en del områder preget av befolkningsmessig uttynning, står mange hus tomme bortsett fra noen sommeruker samtidig som unge folk ønsker å få tilgang på billige boliger. Å ha tilgjengelige boliger til leie har også betydning for hvor lenge innflyttere bor, noe som Pedersen tar opp i sin rapport om betydningen av virkemiddelbruken i tiltakssonen (Pedersen 1997). Han ser at mange av innflytterne uten tilknytning til kommunen fra før flytter etter 3-4 år, for det er det tidsrommet de får leie kommunal bolig. Hvis de vil bli boende, må de enten bygge hus eller kjøpe, og det er ikke alle som vil det hvis de tenker bare å bli et par år til. Da blir det lettere å flytte helt bort, for mange i denne gruppen betyr det til hjemregionen.

Områdene for Bergs (1998) og Aures (2000) studier har elementer av det Aasbrenn kaller trekkspillsamfunn (Aasbrenn 1993). Viktige faktorer for utviklingen i slike samfunn er nærhet til områder med vekst. I begge disse områdene har pendling betydning for husholdenes økonomiske grunnlag samtidig som tilgjengeligheten til byens ulike tilbud gjør mangel på slike tilbud lokalt mindre prekære. Aures studie fra ei bygd i Sør-Troms viser også at reduksjon av avstandsulemper er med på å knytte bygda nærmere byen (Aure 2000). Avstanden til Tromsø (ca. en times kjøring) medvirker til å gjøre det attraktivt å bo i kommunen, for da er det mulig å kombinere fordelene med å bo i bygda og tilgjengelighet til det byen kan tilby. Fordelen ved slike trekkspillsamfunn er at folk kan kombinere fordelene ved å bo i distriktene samtidig som de også har tilgang til en del av byens komparative fordeler. Denne type utkantsamfunn overlever ved at folk er villige til å ”strekke seg” ved å bruke større geografiske områder i organiseringen av sitt hverdagsliv.

4 Oppsummering

I denne gjennomgangen av studier av betingelser og barrierer for innflytting til og etablering i distriktene kommer det tydelig frem at prosesser knytter til arbeidsmarkedet og inntektsmuligheter er av helt avgjørende betydning som rammebetingelse for flyttebeslutninger. Tilbakeflytting og innflytting til distriktene må derfor ses i lys av den generelle samfunns- og arbeidsmarkedsutviklingen i landet. Ekspansjonen i offentlig sektor på 1980-tallet bidro sterkt til stabilisering av folketallet i distriktene.

Høykonjunkturen på slutten av 1990-tallet viser på den annen side tydelig hvordan arbeidsmarkedsutviklingen i sentrale strøk påvirker flyttestrømmene til og fra distriktene, særlig når denne utviklingen skjedde i en periode det ikke var ekspansjon i offentlig sektor eller andre sektorer i distriktene. Utviklingen av offentlig sektor vil ha stor betydning for betingelser for innflytting til distriktene både i form av arbeidsplasser og tjenester. Hvorvidt privat sektor klarer å kompensere sysselsettingsnedgangen i offentlig sektor, vil være avgjørende for utviklingen av arbeidsmarkedet i distriktene. Utviklingen innen fiske og jordbruk med økt vekt på effektivisering og spesialisering, i kombinasjon med reduksjoner i offentlig sektor, vil svekke grunnlaget for bosetting i områder hvor yrkeskombinasjoner er viktig, og samtidig sentralisere kompetansekrevende jobber.

En annen viktig påpeking er at det er store variasjoner mellom ulike deler av distriktene når det gjelder forutsetninger for å takle de demografiske, næringsmessige og økonomiske utfordringene områdene står overfor. Noen områder har stabil folketallsutvikling på grunn av et gunstig samspill mellom strukturelle og sosiale forhold, mens andre områder er preget av den motsatte situasjonen. Slike forhold har direkte betydning for hvilket potensiale områdene har for innflytting.

Generelt sett er de unge og de unge voksne de mest mobile og de som representerer den største gruppen potensielle inn- og tilbakeflyttere til distriktene. Denne generasjonen har et høyere utdanningsnivå enn de tidligere generasjonene og etterspør derfor andre typer jobber enn foreldregenerasjonen. De potensielle inn- og tilbakeflytternes utdanningsbakgrunn jobbbønsker, har betydning for hvor attraktivt de anser de lokale arbeidsmarkedene. Det er ikke bare snakk om at det finnes arbeidsplasser, det er kanskje vel så viktig at det finnes ledige utdanningsrelevante jobber, som regel for to. Samtidig bør også tilbud av tjenester og aktiviteter være innen rekkevidde.

Betydningen av arbeid har endret seg i løpet av den siste generasjonen ved at det blir stadig mer lagt vekt på jobbens innholdsmessige aspekter. Særlig gjelder det for folk med høyere utdanning, men også folk med ulike typer fagutdanninger setter større krav når det gjelder hva slags jobber de ser som attraktive. Særlig rutinejobber blir vurdert som lite attraktive. Arbeid dreier seg om mer enn å få en inntekt. Muligheter for et variert arbeid med utviklingsmuligheter er noe folk både med og uten høyere utdanning legger vekt på.

Endring og utvikling i arbeids- og næringsliv er i stadig økende grad knyttet til formell utdanning og teoretisk kunnskap. Derfor legges det fra politisk hold ekstra vekt på å rekruttere folk med høyere utdanning til distriktene. I distriktene er offentlig sektor den viktigste arbeidsgiver for folk med høyere utdanning. Derfor er tilgangen til jobber for

høyt utdannede nært knyttet til utviklingen i offentlig sektor. Et sentralt spørsmål i denne sammenheng er om det er plass til dem i det eksisterende arbeidsmarkedet i distriktene eller om tilbakeflytting av slike grupper forutsetter at de skaper sin egen arbeidsplass. Offentlig sektor er under press på grunn av et samspill mellom økonomiske nedskjæringer og folketallsnedgang. Dette har konsekvenser for tjenesteproduksjon og dermed også for antall stillinger som i mange kommuner er blitt redusert eller er i fare for det. Reduksjoner i offentlig sektor vil også ha innvirkning på hushold med tilknytning til landbruk og fiske ettersom disse næringene ofte kombineres på husholdsnivå. Arbeidsplassutvikling i offentlig sektor, fiske og landbruk bør derfor ses i sammenheng.

Ikke alle tar høyere utdanning, og denne gruppen vil kunne oppleve vanskeligheter med å etablere seg med fast jobb på det lokale arbeidsmarkedet, ettersom jobber i stadig større grad krever høyere utdanning og kompetanse. Mulighet for kombinasjon av ulike yrker i tradisjonelle yrkeskombinasjoner blir dermed vanskeligere. Samtidig synes ikke tradisjonelle jobber innen industriene å være særlig attraktive verken for ufaglærte eller faglærte.

Arbeid er en viktig forutsetning for bosetting, men er ikke alltid en tilstrekkelig faktor for flytting. I diskusjoner om flytting til og fra distriktene legges det vekt på at distriktene representerer en annen ramme rundt folks hverdagsliv enn større steder. Å bo på landet er forbundet med andre verdier og en annen livsstil enn å bo i en by. For mange dreier det seg også om lokal tilhørighet til det stedet de er vokset opp og der de har sin familie. Dermed omhandler flytting til og fra distriktene ikke bare flytting mellom meningsnøytrale geografiske steder, men flytting mellom steder som assosieres med ulike typer verdier og levemåter. De sosiale aspektene ved bostedet kan i mange tilfeller være det avgjørende for at folk ønsker å bo og /eller bli boender på et sted. Ønskeligheten og attraktiviteten ved å flytte til distriktene er nært knyttet til familiefase. Sentrale faktorer i denne sammenheng er forestillinger om de gode oppvekstvilkårene for barn, et roligere hverdagsliv enn i byen, og for tilbakeflyttere er nærhet til familie og venner og kjente og kjære omgivelser viktig. Et nært forhold til naturen er noe som fremstår som viktig både for voksne og barn. Etnisk identitet har også stor betydning som grunnlag for ønske om å bosette seg i bestemte områder.

En del av betingelsene og barrierene for tilflytting til distriktene ligger i samspillet mellom byen og bygden, mellom det lokale og det nasjonale. Folks liv i distriktene er nært knyttet til livet i byen. Gjennom arbeid, fritid, kulturtilbud, sosiale nettverk, handleturer etc. er byliv og bygdeliv vevet sammen på ulike måter i folks hverdagsliv. Derfor er det viktig å rette søkelyset på betingelser som gjør dette samspillet mulig på de ulike feltene, både organisatorisk, kommunikasjonsmessig og tidsmessig.

De viktigste betingelsene og barrierene for flytting til og etablering i distriktene kan oppsummeres i følgende punkter:

- Det eksisterer et misforhold mellom tilbud av og etterspørsel etter arbeid i distriktene.
- Nedgang i tilflytting til og folketall i distriktene kan ikke forklares ut fra at de urbane verdiene har fått større dominans.
- Betingelsene og barrierene for inn- og tilbakeflytting skapes i samspill mellom strukturelle forhold, særlig knyttet til utvikling i arbeidsmarkedet og kommunesektoren, og individuelle forhold knyttet til preferanser, livsfase og livsstil.
- Flere og flere unge tar høyere utdanning, og distriktenes arbeidsmarked har ikke arbeid og arbeidsmiljø som passer til de unges kompetanse og interesser, særlig når det er snakk om jobber for to.

- Offentlig sektor har vært sentral for rekruttering av folk med høyere utdanning. Reduksjoner i offentlig sektor i kombinasjon med folketallsnedgang, skaper færre jobbmuligheter for folk med høyere utdanning.
- Tradisjonelle jobber innen landbruk, fiske og industri framstår ikke som attraktive for unge og gir lite grunnlag for innflytting til distriktene.
- Det skjer en sentralisering av de mest attraktive jobbene.
- Betydningen av familienettverk og lokal tilknytning har betydning i forhold til bostedspreferanser i etableringsfasen. Tilhørighet og lokal forankring kan ofte være avgjørende for valg av bosted og påvirker hvordan de lokale jobbmulighetene vurderes av den enkelte.

5 Politiske implikasjoner

Hvilke virkemidler som bør utformes, har sammenheng med hva som oppfattes som problemet som skal løses og hvilket mål man ønsker å nå. Betingelser og barrierer for inn- og tilbakeflytting til distriktene vil dessuten variere både mellom regioner og innen regioner, fordi samspillet mellom strukturelle og lokale forhold gir seg ulike utslag. En viktig del av betingelsene for inn- og tilbakeflytting til distriktene skapes på et strukturelt nivå. Endringsprosesser innen ulike næringer har stor betydning for hvor ulike typer arbeidsplasser blir lokalisert. Lokalisering, organisering og finansiering av offentlig virksomhet, inkludert kommunal sektor, er også viktig i denne sammenheng. Dermed er det viktig å rette søkelyset mot lokale konsekvenser av slike prosesser for eventuelt å kunne påvirke i ønsket retning. På den annen side er dette et felt med mange interessekonflikter.

På tross av ulikheter mellom regioner i distriktene, viser studiene generelt at arbeidsplasser er en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for inn- og tilbakeflytting. Samtidig vil betingelsene og mulighetene for utvikling av arbeidsplasser variere mellom ulike områder i distriktene, noe som blant annet er knyttet til utvikling innen ulike næringer og offentlig virksomhet og betydningen av disse næringene lokalt.

En viktig utfordring er å utvikle et mer allsidig næringsliv med flere dynamiske miljøer innrettet mot kompetansekrevende markeder i vekst. Næringsutvikling er en grunnleggende forutsetning for å begrense fraflyttingen fra distriktene. Hvis det ikke skapes mer varierte arbeids- og inntektsmuligheter, i tillegg til offentlig sektor, er alternativet at en økende andel av de mobile gruppene velger å bosette seg mer sentralt.

De som skal inn i arbeidsmarkedet har generelt sett høyere utdanning enn foreldregenerasjonen, men arbeidsmarkedet i distriktene har samtidig ikke endret seg i takt med det økte utdanningsnivået. Folk med høyere utdanning og spesialkompetanse beskrives som en mangelvare i distriktene. På den annen side er tilgang på ledige jobber for denne gruppen i distriktene relativt begrenset. Et helt sentralt poeng er at det er et økende misforhold mellom de arbeidsplassene distriktene kan tilby og de kvalifikasjoner og krav til utviklingsmuligheter og jobbinnhold som de unge setter. Dette gjelder både for ungdom med fagutdanninger og høyere utdanninger. For å endre på dette misforholdet må det bli en tettere dialog mellom næringsliv og utdanningssektoren. Utdanningssektoren må kunne rette utdanningstilbudet nærmere inn mot det regionens næringsliv etterspør, men kanskje vel så viktig er det at næringslivet utvikler arbeidsplasser som kan innfri kravene de unge setter til en jobb. Næringslivet må bli opptatt av hvordan bedriftene legger til rette for å skape og synliggjøre attraktive arbeidsplasser. Pedersen studie (1997) viser at det er mulig å rekruttere høyt utdannet arbeidskraft til offentlig sektor via virkemidler som nedskrivning av studielån. Et problem i dagens situasjon er at det kanskje ikke er så mange ledige stillinger å rekruttere til.

Mye oppmerksomhet er rettet mot de som tar høyere utdanning, men det er også viktig å rette søkelyset mot de som har ulike typer fagutdanninger og se hvilke ønsker og muligheter de har til etablere seg i distriktene.

Målsettingen om å få økt innflytting må ses i sammenheng med generelle krav som settes til arbeidsforhold, menns og kvinners adgang til arbeid, tilgang til tjenester etc. Hva skal tilbake- og innflyttingens pris være? Hvordan skal man legge til rette for at denne prisen ikke blir ”for” høy i forhold til krav folk ellers i landet stiller? Et likestillingsperspektiv er helt sentralt i denne sammenheng. Aures studie fra Storfjord påpeker at en pris innflytterne betaler for å kunne bo i en kommune er at kvinnene jobber mindre enn det de ønsker. Dette sammen med at mange av mennene pendler gjør at kvinnene havner i en mer tradisjonell kvinnetilpasning enn det de egentlig hadde ønsket. Offentlig sektor er den viktigste arbeidsplassen for kvinner i distriktene og i en situasjon hvor offentlig sektor reduseres, er det viktig å rette fokus på det å utvikle arbeidsplasser som kan kompensere reduksjonen innen denne sektor.

I store deler av distrikts-Norge er kommunen og offentlig sektor den viktigste arbeidsgiveren samtidig som kommunen har ansvar for tjenesteproduksjon og – organisering lokalt. Kommunen fungerer også som statens forlengede arm gjennom å være iverksetter og forvalter av statlige ordninger og midler. I tillegg spiller kommunen en sentral rolle, ikke minst som praktisk og administrativ tilrettelegger i forbindelser med lokal næringsutvikling. Kommunen kan også spille en aktiv rolle som tilrettelegger for fritids- og kulturaktiviteter. Hvordan kommunen forvalter sin rolle som tilrettelegger for folks hverdagsliv, vil kunne påvirke steders attraktivitet som bosteder.

Et kjennetegn ved mange uttynningsområder er en høy andel eldre. Det innebærer at det blir en dreining av offentlig virksomhet i retning av eldreomsorg. Skoler og barnehager legges ned samtidig som aldershjem og eldreboliger rustes opp. For å rekruttere unge familier til distriktene er ikke dette de riktige politiske signalene. Flere av studiene påpeker nettopp at gode oppvekstvilkår for barn utgjør en av de viktigste faktorene for å flytte til distriktene. Innledningsvis var vi inne på at hvordan man kategoriserer distrikter og bygder, har betydning for hvilke legitime behov som skal gi økonomisk uttelling. I distriktene, særlig i Nord-Norge, spiller kommunen en sentral aktør på mange arenaer og har en mer sentral rolle enn i byene. Dette kan gi grunnlag for å tilkjenne distriktskommuner andre behov og gi rom for andre rammer for økonomisk kompensasjon enn sentrale strøk. Ettersom forestillinger om den ”rurale idyll” i første rekke har appell til familier med barn, kan dette sees som distriktenes komparative fortrinn. Det kan derfor være viktig å gjøre distriktene attraktive for dem også på det praktiske planet, gjennom å satse på gode oppvekstvilkår for barn både når det gjelder boligområder, skole, barnehage og fritidstilbud. Familier som vurderer å flytte til distriktene, ønsker ofte en lettere hverdag enn det de hadde i byen. Dersom bosetting i distriktene innebærer lange kjøreavstander og i tillegg dårlige veier, dårlige tjenester og aktivitetstilbud og lite satsing på å lette småbarnsfamiliers hverdagsorganisering, mister de noe av sin attraktivitet som bostedsalternativ. I denne sammenheng spiller kommunen som organisasjon og tilrettelegger en viktig rolle.

Betingelser for bosetting i distriktene er i stor grad basert på samspill på husholdsnivå mellom ulike sektorer. Derfor er det viktig å se konsekvenser av utvikling av ulike næringer i sammenheng. Reduksjon innen offentlig sektor vil for eksempel ha innvirkning på jordbruksdrift og fiske. Samtidig har utviklingen innen landbruk og fiske sett i sammenheng av lokale forhold, stor betydning for ulike typer husholds mulighet til å tilpasse seg endrede rammebetingelser.

6 Forskningsbehov

I diskusjonene omkring det flyttemønsteret som har preget de siste årene, påpeker Pedersen (1999) at det har kommet frem et behov for å få et solid kunnskapsgrunnlag for å kunne analysere sammenhengen mellom de prosessene som skjer både på individnivå og strukturelt nivå, mellom individers preferanser og strukturelle muligheter og begrensninger.

Det er behov for undersøkelser som både ser flyttinger over tid på individnivå og som ser dette i sammenheng med institusjonelle og strukturelle endringer, for eksempel innen utdanningssystemet og arbeidsmarkedet. Tverrsnittsanalyser av flyttemotiver fanger ikke opp hvordan flyttemotiver endres over livsløpet, og tverrsnittsanalyser av flyttemønster fanger ikke opp de endringer som skjer i flyttemønsteret som er relatert til strukturelle endringer. En kobling av analyser av individer og strukturer over tid, er derfor viktig. Det er også viktig å se slike endringer i et kjønnsperspektiv, for endringer får ulike konsekvenser for menn og kvinner.

Ut fra vår gjennomgang har vi funnet svært få studier som eksplisitt retter søkelyset mot folk som har flyttet til eller tilbake til distriktene. Det er derfor behov for flere slike undersøkelser, med fokus på ulike regioner og ulike grupper i befolkningen; hvilke faktorer som ligger bak flyttingen og hvordan de opplever flyttingen. Slik forskning vil også kunne avdekke nye spennende problemstillinger om kulturelle endringsprosesser og om samspill mellom kulturelle og strukturelle forhold slik de gir seg utslag i spesifikke lokale kontekster.

En kartlegging av tilbakeflyttingspotensialet for enkelte områder gjennom å ta kontakt med utflyttere og finne ut hva de opplever som barrierer for tilbakeflytting, vil kunne belyse konkrete samspill mellom individuelle preferanser, trekk ved stedene og strukturelle muligheter og begrensninger.

I distriktspolitisk sammenheng legges det stor vekt på å få folk med høyere utdanning til å flytte til distriktene. Det er derfor behov for undersøkelser om behovet for personell med høyere utdanning i ulike områder og i ulike deler av arbeidsmarkedet og hvilke problemer arbeidsgiverne har med å skaffe og beholde personell. Dette må ses i lys av mekanismer i arbeidsmarkedet på nasjonalt nivå. Videre er det også interessant å undersøke hva personell med høyere utdanning som har ulike jobber i distriktene legger vekt på i forhold til vurderinger om å bli boende eller flytte videre.

Studiene peker på at det foregår en geografisk sentralisering av kompetansekrevende jobber. Det er behov for mer forskning omkring mekanismer bak utvikling og geografisk fordeling av ulike typer jobber/jobber med ulike kvalifikasjonskrav innen ulike næringer og hvilke lokale og regionale konsekvenser dette har for næringsutvikling og bosetting.

Det er også behov for undersøkelser om forholdet mellom fagutdanninger på videregående nivå og arbeidsmarkedet i distriktene. Gir distriktene attraktive jobber for denne gruppen? Hvordan er mulighetene for de uten fagutdanninger i arbeidslivet i

distriktene? Hvordan ser ulike deler av næringslivet på behovet for personell med ulike typer utdanninger?

Betingelser for bosetting for hushold i distriktene er ofte et samspill av virkninger fra ulike sektorer; landbruk, fiske og offentlig sektor. Studier som retter søkelys mot hvordan virkninger av ulike sektorer samspiller på husholdsnivå, vil kunne få frem kritiske faktorer som kan fremme eller svekke grunnlaget for husholdets levestandard og dermed også for bosetting.

Utvikling av jobber i privat sektor er særlig viktig fordi det ikke kan ventes ekspansjon i offentlig sektor. I denne sammenheng er det derfor interessant å se hvilke muligheter og barrierer de som ønsker å etablere eller nettopp har etablert egen bedrift opplever. Hva ser de som viktige forutsetninger for å bosette seg og etablere seg i distriktene?

Flere av studiene indikerer at det i begrunnelser for tilbakeflytting, og kanskje ikke minst innflytting, legges vekt på at livet på landet representerer en slags kontrast til byen. Samtidig innebærer ikke en slik tilpasning en avvisning av byen og bylivet, heller å ha nærhet til familie, folk og natur og avstand til kjøpesenter og kulturliv. Bygda og distriktene fremstår i denne sammenheng som rammer om "alternative" måter å leve på som står i kontrast til et liv i byen preget av tidspress og vekt på materielle verdier. Denne type begrunnelser er refleksive og knyttet til eksplisitte verdivalg. Tilflytting til distriktene er ikke resultat av at "det ble nå bare sånn", men av en bevisst refleksjon omkring hva slags liv man ønsker å leve og at dette livet best kan leves i distriktene eller i bygden. I England og Sverige er det blitt en økt tilflytting til distriktene av folk uten tilknytning til områdene ut fra slike begrunnelser. Berg (1998) påpeker at i Norge har forskerne vært mest opptatt av å studere flytting fra bygda, og flytte- og befolkningsstatistikk viser at det pågår en dominerende urbaniseringsprosess. I mange andre europeiske land viser imidlertid statistikken at det pågår en omfattende flytting fra byene til bygdene, en kontra-urbanisering. Denne flyttingen er i stor grad blitt forstått som et middelklassefenomen muliggjort av servicesamfunnet og utløst av forståelsen av bygden som idyll, altså et samspill mellom kulturelle konstruksjoner av bygder som steder og strukturelle forhold. Spesielt britiske forskere har fokusert sterkt på at det er den relativt velstående og velutdannede urbane middelklasse som har flyttet fra byene for å realisere drømmen om "det gode livet" på landet. Det er særlig i områder med mulighet for å kombinere det å bo landlig og jobbe i by/tettsted det har blitt et økt innslag av slike middelklasseinnflyttere (Berg 1998). Det er derfor interessant å se hvorvidt slike trender også preger innflytting til distriktene. I denne sammenheng er det også interessant å se hvordan nye måter å organisere arbeidslivet gjennom bruk av IKT og en løsere lokalisert forankring av arbeid og arbeidsplasser kan gi nye muligheter for distriktene som bostedsalternativ for nye grupper av innflyttere.

Litteratur

- Almås, R., Karlsen, K.H., Thorland, I. (1995) *Fra pliktsamfunn til mulighetstorg*. Senter for bygdeforskning, rapport nr. 5
- Anvik, C., Elvehøi, O.M. og Mariussen, Å. (1998) *Tilgjengelighet av tjenester*. Nordlandsforskning, rapport nr. 6.
- Anvik, C. (1999) ”E e no ganske heimkjær!” Unge nordlendingers forhold til arbeid, levesett, bosted og tilhørighet” I Anvik, C., Bjerring, B, Ekman, A.K. , Sireni, M. og Wiborg, A. (1999) *Arbeid og tilhørighet. Unge voksnes holdninger og tilpasninger til arbeidsmarkedet i Nordens periferier*. Nordlandsforskning, rapport nr. 17.
- Anvik, C. og Magnussen, T. (under arbeid) *Utkantstudie*. Nordland fylkeskommune.
- Arbo, P (1998) *Høyere utdanning i Nord-Norge –en drivkraft for utvikling eller avfolking av landsdelen?* Notat. Universitet i Tromsø
- Aure, M. (2000) *Innovative Traditions. Coping Processes among Households, Villages and Municipality*.
- Berg, L. (1998) *Utdanningsuget – ungdoms utdannings- og yrkesvalg sett ut fra skibsindustrien i Ulsteinvik*. FAFO-rapport
- Berg, N. Gunnerud, (1998) *Kjerringer og gubber mot (flytte)strømmen – hvorfor noen flytter til bygde-Norge*. Foredrag.
- Bjerkli, B. (1995) *Jord og bygd. Primærnæring og tilhørighet i en nord-norsk fjord*. Nordlandsforskning, rapport nr.17
- Borch, O.J. og Stræte E.P. (1998) *Regionale perspektiver på strukturendringer innen mottak og foredling av landbruksvarer – kunnskapsstatus og forslag til videre forskning*. Nordlandsforskning, rapport nr. 18
- Brox, O. og Juvkam, D. (1999) *Byfattigdom og bygdeungdom* NIBR, prosjektrapport nr.14 Aure, M.
- Bullvåg, H. og Santi, A (1998) *Flyttemønster, kompetanseflukt og bedriftsøkonomi i Nord-Norge og Nord-Trøndelag. En analyse av nåsituasjonen og utviklingstrekk*. Bodø, Landsdelsutvalget.

- Fosso, E.J. (1997) *Industristeders arbeidstilbud og generasjoners forhold til utdanning, arbeid og sted – eksempelet Årdal*. Avhandling for dr.polit.-graden. Inst. for geografi, NHH og Universitetet i Bergen
- Gullestad, M (1989) When Nature is More Important Than Culture. *Folk* 31
- Heggen, K. (1997) Kvalifisering og livsløp. I Frønes, I., Heggen, K og Myklebust, J.O. : *Livsløp. Oppvekst, generasjon og sosial endring*. Universitetsforlaget
- Heggen, K. , Jørgensen, G. og Paulgaard , G. (1999) *Ungdom med lite utdanning: Marginalisering? Møreforskning*, Volda, NORUT Samfunnsforskning, Høgskolen i Sogn og Fjordane. Notat 5/99
- Ljunggren, E. , Magnussen, T. og Pettersen, L.T. (2000) Etablerere mellom hushold og marked. I Husmo, M og Johnsen, J.P. (red.) *Fra kyst og fjord til kafebord* Trondheim, Tapir forlag
- Lønning, D. J. (2000) *Gøy på landet! Landbruk i ei postmoderne tid*. Bokmanus under publisering. Det Norske Samlaget
- Nilsen, R. (1998) *Hvorfor ingeniøren bør bli fiskarbonden*. Notat for Kommunal og regionaldepartementet. Univ. i Tromsø
- Nilsen, R. (1998b) *Fjordfiskere og ressursbruk i nord*. AdNotam, Gyldendal.
- Orderud, G. I. (1998) *Flytting – mønstre og årsaker. En kunnskapsoversikt*. NIBR, prosjektrapport 6.
- Paulgaard, G. (1993) Nye tider- nye tonar? Eit fiskerisamfunn i endring. I Heggen, K., Myklebust, J.O. og Øia, T. : *Ungdom i lokalmiljø*. Samlaget
- Paulgaard, G. (1996) *Ungdom i tre kystsamfunn. Nye muligheter og tradisjonelle oppfatninger*. Rapport, institutt for samfunnsvitenskap, Universitetet i Tromsø og NORUT Samfunnsforskning
- Pedersen, P. (1997) *Borte bra, men hjemme best. Geografisk rekruttering og bofasthet blant arbeidstakere med videregående og høyere utdanning i Finnmark og Nord-Troms på 1990-tallet*. Rapport , NORUT , Tromsø.
- Pedersen , P. og Andersen, M. (1999) *Når mange banker på, men få kommer inn. En undersøkelse av sammenhengen mellom flyttemønstre og forhold på arbeids- og utdanningsmarkedet i Nord-Norge etter 1980*. Rapport nr. 1 NORUT, Tromsø
- Pedersen, P., Andersen, M. og Iversen, J. R. (1999) *Nye vilkår for demografisk vedlikehold i distriktskommuner?* Rapport nr. 3, NORUT
- Pettersen, L.T., Alsos, G.A., Anvik, C.H., Gjertsen, A. & Ljunggren, E (1999): *Blir det arbeidsplasser av dette da, jenter?* - Evaluering av kvinnesatsingen i distriktpolitikken. Nordlandsforsknings rapportserie, nr. 13/99.
- Seierstad, S. (1991) *Arbeidsmarkedskunnskap for distrikts-Norge. Teori og empiri fra Nord-Norge*. Arbeidsforskningsinstituttet nr.6/91

- Seierstad, S. (1992) En teori om det rasjonerte arbeidsmarkedet og omstilling i distriktene. *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr.3
- Sørli, K. (1995) Norsk bosettingsutvikling ved et generasjonsskille. *Samfunnsspeilet* nr. 4, SSB, Oslo.
- Sørli, K. (1998) *Den folketallsmessige utfordringen*. NIBR, Oslo.
- Villa, M. (1999) Bygda – sosial konstruksjon av ”trygt og godt” *Sosiologi i dag* nr. 4
- Villa, M. (1997) Det særegne ved bygda. *Landbruksøkonomisk forum*, tidsskrift for landbruk, miljø og samfunn, 4:35-42
- Villa, M. (2000) Livfasebygda. I Husmo, M. og Johnsen, J. P. (red.) *Fra bygd og fjord til kafébord*. Trondheim: Tapir forlag
- Wiborg, A. (1997) *Distrikts-Norge i motvind*. Nordlandsforskning, rapport nr.7
- Wiborg, A. (1999) Det er et helt anna liv. Om unge kvinner fra distriktene i høyere utdanning NF- artikler/foredrag nr 2001/99
- Wiborg, A. (2000) Høyskolestudenter fra distriktene- i spenningsfeltet mellom by og bygd, arbeid og tilhørighet. I Husmo, M. og Johnsen, J. P. (red.) *Fra bygd og fjord til kafébord*. Trondheim: Tapir forlag
- Øian, H. (1998) *Arbeidsfri og fritidsløs. Om unge arbeidsledige i Oslo og deres møte med det etterindustrielle lønnsarbeiderregimets krav om lineære karrierer*. Avhandling til dr.polit.-graden. Universitetet i Oslo.
- Østberg, T. (1999) Utdanningsambisjoner og utferdstrang: ungdommens utdannings- og yrkesvalg sett ut fra verkstedindustrien i Harstad-regionen. FAFO rapport.
- Aasbrenn, K. (1989) Uttynningssamfunnet. Det demografisk uttynnede- men ikke avfolkede- utkantsamfunn. *Tidsskrift for samfunnsforskning* nr. 5/6
- Aasbrenn, K. (1990) *Uttynningssamfunnet. Utfordringer og forskningsbehov*. Østlandsforskning rapport 17/90.
- Aasbrenn, K. (1993) Demografisk uttynning – marginaliseringens nordiske ansikt. *Norden utfordres – internasjonaliseringens mange regionale ansikter*. NordREFO 1993:3
- Aasbrenn, K. (1997) *Marginale uttynningssamfunn: Tjenesteforsyning som velferdspolitisk utfordring*. Notat nr. 4/97. Høgskolen i Hedmark.